

19. Yüzyıl'da Selanik'de Yayınlanan Bir Gazete: Selanik

A Newspaper Published in Thessaloniki in the 19th Century: Thessaloniki

Fatma Gökçen Atuk, Arş. Gör. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi, E-posta: fgdemirel@gmail.com

Anahtar Kelimeler:

Selanik,
Selanik Basını,
19. Yüzyıl,
Osmanlı Basını.

Öz

Bu çalışmada, hem Osmanlı tarihi, hem de Türkiye Cumhuriyeti tarihi açısından ayrıcalıklı bir yeri olan Selanik'de 1869-1872 yılları arasında, yerel yönetim tarafından yayımlanmış "Selanik" adlı gazete incelenmiştir. Osmanlı'nın modernleşme sürecinin oldukça yoğun bir şekilde yaşandığı bu dönemde modernleşmeyi, özellikle de coğrafi konumu nedeniyle Osmanlı coğrafyasındaki diğer bölgelere göre nisbeten erken karşılayan bu şehirde olan bitenleri, yine modern zamanların bir ürünü olan çok sayıda gazeteler yoluyla okumak mümkündür. Şehirde birçok farklı dilde yayımlanan çok sayıda yazılı basın ürünlerinin incelenmesi, bu şehrin hikayesinin eksiksiz olarak yazılması bakımından anlamlıdır. Bu çalışma da, alana bu anlamda mütevazı bir katkı sağlayabilmek motivasyonu ile yapılmıştır. Çalışmanın kapsamı, sözü edilen gazetenin yayımlandığı dört yıllık bir süreç ile ve çoğunlukla Selanik şehri ile sınırlıdır. Çalışma için, Selanik adlı gazetenin bugün arşivlerde bulunan tüm sayıları incelenmiş ve bu gazetenin gözüyle şehrin sözü edilen dönemde bir resmi çizilmiştir. Bunun için, çalışmada yöntem olarak niteliksel içerik analizi kullanılmıştır. Gazetenin yayımlandığı dönemde yerel düzeyde ve Osmanlı genelinde neler olup bittiği, gazetenin olaylara yaklaşımı, kullandığı dil gibi modernleşmenin ve değişimin okunabileceği her türlü ipucu bu yöntemle elde edilmeye ve değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Keywords:

Thessaloniki,
Thessaloniki Press,
19th Century,
Ottoman Press.

Abstract

In this study, Thessaloniki, which is a newspaper published between 1869 and 1872 by the local governance of Thessaloniki and which has a distinctive place in both Ottoman history and the history of Turkish Republic is investigated. In this period, in which the modernization process of the Ottoman Empire is experienced intensively, it is possible to read the events of this city, which met the modernization process relatively earlier than other regions in the Ottoman region, through newspapers of the period, as outputs of the 'modern times'. It is of great significance to examine the printed papers of several newspapers published in the city in terms of telling the story of the city completely. This study is carried out with the motivation to make a modest contribution to the field from this perspective. The scope of the study is kept limited mostly with the city of Thessaloniki and with the four year period, throughout which the newspapers was published. All issues of the newspaper Thessaloniki, present at the archive today is analyzed and the portrait of the city from the view of the newspaper in this period is revealed. For this purpose, qualitative content analysis method is used in the study. The main effort is to acquire and evaluate all clues and traces that reflect the ongoing process of modernization and social change such as the main events in the Ottoman Empire, the newspapers' general approach to these events and the language used by the newspaper.

Giriş

Bu çalışma için, konunun önemi, zaman ve mekan ile doğrudan ilgilidir. Zaman, yani 19. Yüzyıl, Osmanlı'nın Avrupa'dan gelen modernleşme dalgasının etkilerini artık etkin bir biçimde hissettiği dönemdir. Bu yüzyılda, o zamana kadar varlığını koruyabilmiş sanayi ve zanaat dalları Batı rekabetinin karşısında duramayarak çökmeye başlamış, uygulanan iktisat politikaları, uluslararası ticaret anlaşmaları ve kapitülasyonlar aracılığı ile bu çöküşü kolaylaştırmış, hatta hızlandırmış, gitgide artan dış borçlanmalar, mali iflası getirmiş ve Düyun-u Umumiye İdaresi ile Avrupa Osmanlı gelirlerine el koymuş, böylece Osmanlı Devleti siyasal bağımsızlığını da büyük ölçüde kaybetmiş, bitmek bilmeyen savaşlar çoğunlukla başarısızlık ve büyük kayıplarla sonuçlanmış, "askeri reform" adı altında ordu komutanlıkları Avrupalı generallere devredilerek, gitgide Batı'nın denetimine terk edilmiştir (Timur, 1998: 12-37).

Osmanlı'da modernleşme, tıpkı diğerlerinde olduğu gibi, geleneksel yapılardan tamamen değilse bile bir ölçüde kopmayı, farklılaşmayı getirmiştir. Bu anlamda Osmanlı, önemli bir değişme süreci yaşamıştır. Toplumların tarihin ilk dönemlerinden itibaren zaten bir değişim içerisinde olduğu düşünülürse, modernleşmenin bu normal değişme sürecinden farklı olarak, ani ve hızlı bir şekilde ortaya çıkan bir tür değişme olduğu kabul edilir. Ortaylı'nın deyimiyle (Ortaylı, 2012), "modernleşme, değişiminin değişmesidir" ve Osmanlı'nın da modernleşme ile, yüzyıllardır devam eden değişimi, bambaşka bir hız ve boyut kazanmıştır. Bu değişme bütünsel olarak ekonomik, siyasal, toplumsal ve kültürel yapıların tamamında yaşanmıştır. Bu alanların da her biri kendi içinde sayılamayacak kadar çok unsur barındırır. Örneğin, ekonomik olarak toprak rejimlerinden, üretim biçimlerinin değişmesine, teknik gelişmelerden, nüfus hareketliliklerine, kentleşmeye kadar birbiriyle bağlantılı birçok alanda değişimler birbirleri ile sebep-sonuç ilişkileri içindedir ya da kültürel değişme dil, din, sanat, gündelik hayat gibi birçok alt konuyu barındırır.

1839 sonrasında reformlar, İkinci Mahmut'un programıyla aynı alanlarda devam etmekteydi. Bir süreden beri devam eden ordu, merkezi bürokrasi, taşra yönetimi, vergilendirme, eğitim ve haberleşme alanlarındaki çalışmalara, adli reformlar da ağırlıklı eklenmişti (Zürcher, 1999: 88). Reformların birçoğu gayrimüslim cemaatlerin değişen konumlarıyla ilgiliydi. Örneğin, 1870'lere kadar Osmanlı içerisindeki üç büyük gayrimüslim millet kendi anayasalarına kavuşmuştu.

Bunlardan başka modernleşmenin en somut göstergeleri şehirleşme ile kendini gösteriyordu. Şehirlerin nüfusu giderek artarken, altyapı çalışmaları da hızla devam ediyordu. Bir yandan modern eğitim kurumları, liseler ve sanayi okulları, orman, madencilik ve tıp okulları açılırken, bir yandan ordu ve donanma modernize edilmeye çalışılıyor, son model silahlar alınıyor ve askerler modern şartlar çerçevesinde donatılıp eğitiliyordu.

Bu çalışmayı da ilgilendiren kısmıyla 1860'lı 70'li yılların en önemli gelişmeleri şüphesiz, Balkanlar'da iyice artan milliyetçi hareketlerdi. Bosna ve Hersek'teki Hristiyan köylüler arasında yerel müslüman toprak sahiplerine karşı ayaklanmalar başgösterince, Sırlar ve Karadağlılar'ın da tahrikiyle bu ayaklanmalar milliyetçi hareketlere dönüşecek, olaylar 1853, 1860-1862 ve 1875'te tekrarlanacaktı.

Diğer unsur olan mekan, yani Selanik ise, sözü edilen dönemde, hızlı bir sanayileşme ve gelişme sonucu imparatorluğun İstanbul'dan sonraki en önemli ekonomik merkezi haline gelmişti ancak, Selanik'in Osmanlı için önemi bununla sınırlı değildi. Anastassiadou'nun ifadesiyle, 19. Yüzyıl'ın sonunda, bir yüzyıldan daha az bir sürede üç kat artan nüfusu, sanayi proletaryası, memur yığınları, ticaret burjuvazisi, askerleri ve bürokratlarıyla Selanik, imparatorluğun Avrupa topraklarında "bölgesel bir başşehir" idi (2011: 377). Bu "başşehir" Osmanlı'da 19. Yüzyıl'da ortaya çıkan milliyetçilik, sosyalizm, işçi hareketleri ve Jön Türk hareketi gibi, imparatorluğun kaderini belirleyen siyasal hareketlerin de merkezi konumunda idi. Bu hareketler kuşkusuz birbirinden etkilendi ancak, Selanik'i diğer Osmanlı şehirlerinden ayıran, bu etkileşimin yoğunluğu oldu (Tekeli, 1980: 351-382). Nitekim bu yoğunluk, Selanik'in özel koşullarıyla da biraraya gelince meşrutiyetin ilanına yol açmıştır¹. Birçok tarihçi, kentin kozmopolitliğinin -ki şehrin asıl özgülüğü, kozmopolit nüfus yapısından ileri gelmektedir. Sanayi ve ticaretin gelişmesi, nüfusu oluşturan çok çeşitli etnik ve dinsel grupların kapalı topluluk yapılarının çözülmesini beraberinde getirirken, öte yandan toplumsal tabakalar arasındaki farkları belirginleştirmiştir- Avrupa'yla yakın ilişkilerinin, ve aynı zamanda bazılarının göre büyük Yahudi nüfusunun 1908'de imparatorluğu büyük değişmelere götürecektir unsurlar olduğunu, dolayısıyla özellikle de Jön Türk ihtilalinin aslında Selanik'in bir ürünü olduğunu söyler (Veinstein, 1999: 282). Zira Haupt ve Dumont, iki İngiliz gezginin 19. Yüzyıl sonlarında Selanik'e geldiklerinde, nüfusunun büyük bir kısmını Sefarad Yahudileri'nin, Bulgarların, Rumların ve Makedonyalıların ayrıca küçük mülk sahibi Müslümanların ve Müslümanlığı yeni kabul etmiş bir Yahudi topluluğunun (dönmeler, avdetiler, sabetaycılar olarak bilinen topluluk)² ve daha bir çok etnik unsurun oluşturduğu ve iç içe yaşadığı bu şehri gördüklerinde oldukça şaşırıldıklarını anlatır (Haupt, Dumont, 1977: 17).

Nihayet Selanik, 19. Yüzyıl'ın ikinci yarısında Osmanlı iktidarının, imparatorluğu yenileme stratejisi içinde uygulamaya koyduğu şehir reformlarının laboratuvarlarından biriydi ve bu sıfatla, Tanzimat'ın idareci politikalarının başarı ve yenilgilerini açıklayan bir

¹ Tekeli ve İlkin, 1908 hareketinin öncesinde de meşrutiyetçi silahlı hareketin var olduğunu ancak Selanik'ten gelen hareketin, onun kendisinin ve hinterlandı olan Makedonya'nın toplumsal yapısının oynadığı önemli rol nedeniyle başarıya ulaştığını belirtir. Detaylı bilgi için bakınız; *a.g.e.*

² Sabetay Sevi hakkında bilgi için bkz.; Erhan Afyoncu, *Sahte Mesih: Osmanlı Belgeleri Işığında Dönmeliğin Kurucusu Sabatay Sevi ve Yahudiler*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2013.; Ahmet Almaz, *Tarihin Esrarengiz Bir Sahifesi "Dönmeler" ve Dönmelerin Hakikati*, Kültür Yayıncılık ve Dağıtım, İstanbul 2002.; Hüda Derviş, *Türkiye'de Dönme Yahudi Gerçeği*, Ark Kitapları, İstanbul 2006.; A. Haluk Derviş, "Sabbatay Sevi Olayı ve Dönmeler", Tarih ve Toplum, V/30 (Haziran 1986).; M. Ertuğrul Düzdağ, *Yakın Tarihimizde Dönmelik ve Dönmeler*, İz Yayıncılık, İstanbul 2012.; John Freely, *Kayıp Mesih: Sabetay Sevi'nin İzini Süzerken* (çev. Ayşegül Çetin Tekçe), Remzi Kitabevi, İstanbul 2002.; Joseph Kastein, *İzmirli Mesih Sabetay Sevi* (çev. Orhan Düz), İlgi Yayınları, İstanbul 2011.; Abdurrahman Küçük, *Dönmeler Tarihi*, Aziz Andaç Yayınları, Ankara 1990.; Gershon Scholem, *Sabetay Sevi Mistik Mesih 1626-1676* (çev. Eşref Bengi Özbilen), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2012.; Cengiz Şişman, *Sabatay Sevi ve Sabataycılar, Mitler ve Gerçekler*, Aşına Kitaplar, Ankara 2008.; Mehmed Şevket Eygi, *Yahudi Türkler Yahut Sabataycılar*, Zvi Geyik Yayınları, İstanbul 2000.; John Freely, *Kayıp Mesih Sabetay Sevi'nin İzini Süzerken* (çev. Ayşegül Çetin Tekçe), Remzi Kitabevi, İstanbul 2002.; Abraham Galante, *Sabetay Sevi ve Sabataycılarının Gelenekleri* (çev. Erdoğan Ağca), Zvi Geyik Yayınları, İstanbul 2000.; Selahattin Galip, *Bütün Yönleriyle Dönmeler ve Dönmelik*, Geçit Kitabevi, İstanbul 2004.; Süleyman Kocabaş, *Türkiye'de Gizli Tarih II - Dönmelik ve Dönmeler*, Vatan Yayınları, İstanbul 2001.; Abdurrahman Küçük, *Dönmeler Tarihi*, Hamle Basın Yayın, İstanbul 1997.; Adem Özbay, *Günahımı Arayan Tövbe: Saraydaki Mesih Sabatay Sevi*, Nokta Kitap, İstanbul 2004.

örnek olarak da kabul edilebilir (Anastasiadou, 2011: 3). İşte bu yer ve zaman örtüşmesi, Selanik'i Osmanlı ve Türkiye tarihi açısından ayrıcalıklı bir konuma taşımaktadır.

Öte yandan, tıpkı Batı'daki modernleşme sürecinde olduğu gibi, Osmanlı modernleşmesinde de, modernleşmenin hem doğduğu topraklardan dünyanın diğer bölgelerine yayılmasında, hem de aynı coğrafyalarda sözü edilen yapılardaki değişimlerde yeni iletişim araçları ve kanalları etkili oldu. Daha 18. Yüzyıl'da başlayan askeri reformların en önemli etkilerinden biri, o zamana kadar Avrupa'yla iletişimi ve buradan bilgi akışını sağlayan kanalların artması ve çeşitlenmesidir. Nitekim eski zamanlardan beri savaşlar, göçler, elçiler, tüccarlar ve gezginler aracılığıyla gerçekleşen etkileşimin boyutları, Osmanlı'ya matbaanın gelmesiyle dünya dillerinden çeviri eserler, roman, tiyatro gibi edebi eserler ve gazete gibi yeni araçlar ve kanallarla, o zamana kadar hiç görülmemiş bir oranda arttı. Bu araçlardan özellikle gazeteler bugün, "modern" denilen, sanayileşmiş kapitalist toplumların siyasî ve sosyo-kültürel yapıları ve gelişimlerinin analizine imkan sağlaması açısından oldukça işlevsel araçlardır.

Özellikle de böylesine özgün toplumsal ve ekonomik koşullara sahip bir bölgede ve böylesine önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemde gazetelerin tanıklıkları ayrı bir önem kazanmaktadır. Nitekim, Osmanlı'nın son dönemlerine ve cumhuriyetin kuruluşuna damgasını vuran siyasal ve sosyal tartışmalar ve gelişmelerin en önemli taşıyıcılarından biri gazeteler olmuştur. Böylece gazeteler, son dönem Osmanlı toplumunu ve Cumhuriyet Türkiye'si'ndeki düşünce tarihini ve sosyo-kültürel tarihi anlamak açısından önemli bir tarihsel materyaldir. Gazeteler, günlük yaşam, topluluk içinde, topluluklar arası ve devlet ile topluluklar arasındaki ilişkiler, ülke içinde ve dışındaki olaylara tepkiler gibi, Osmanlı toplum yapısına ait birçok konuda önemli ipuçları ve bilgiler içermektedir. Bu çalışmada, Osmanlı ve Türkiye açısından sözü edilen önemi bakımından dikkat çeken ve bir inceleme alanı haline gelen Selanik şehri, yine bu şehirde bir Osmanlı Yahudisi editörlüğünde yayımlanan Selanik adlı gazeteye (*Selanik*) bakmakta, bu şehri ve sözü edilen dönemi bu gazetenin şahitliğinde okumaya çalışmaktadır.

Bu amaçla çalışmada, niteliksel içerik analizi yöntemi kullanılmış; sözü edilen dönemde Osmanlıların hayatlarına önceki hayatlarından farklı olarak yansıyan düşünsel ve pratik, gündelik değişim ve dönüşümlerin örnekleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede gazete, Osmanlı toplumuna nasıl bir modernleşme modeli sunuyordu; bu modelin kodları nelerdi; örneğin; ekonomik faaliyetler, eğitim, din, kültür, toplumsal yaşam gibi alanlarda ne gibi dönüşüm ya da değişimler öneriliyordu ve halkın bunlara cevabı ne oldu ya da halkın cevaplarını gazetelerden tespit etmek mümkün müdür gibi sorulara cevap arandı. Öncesinde ise, gazetenin künyesi, basım ve dağıtım koşulları, okuyucuya ulaşabilirliği, siyasal duruşu, içerikleri, misyonu ile ilgili genel bilgiler sunuldu.

Şu da belirtilmelidir ki, bu çalışmanın amacı, modernleşmenin herhangi bir unsurunun derinlemesine incelenmesi değildir. Dolayısıyla, modernleşmenin siyasal, ekonomik, sosyal açımlarının, kuramsal çerçevede detaylı tartışmaları kapsam dışında bırakılmış; sözü edilen dönemde şehirde ve Osmanlı genelindeki siyasal, idari, ekonomik, sosyal ve kültürel durum *Selanik* aracılığıyla tahlil edilmeye çalışılmıştır.

Gazetenin Yayımlandığı Dönemde Selanik

Selanik'in 19. Yüzyıl sonundaki öneminin, bir liman şehri oluşu ve ard alanının Avrupa olması itibariyle özellikle coğrafi konumundan kaynaklandığı, genel kabul görmüş bir kanaattir. Coğrafi avantajlar, Selanik için ticari ve ekonomik avantajları da beraberinde getirmiştir. Ekonomik kalkınma ise, değişimin motoru olmuştur (Anastassiadou, 2011: 97).

Bu noktadan sonra, Selanik'i tarihi açıdan önemli hale getiren tüm unsurların, birbirleriyle içiçe girmiş sebep-sonuç ilişkileri çerçevesinde geliştiği görülür. Avrupa'da gelişen modern teknoloji ile birlikte modern siyasal, düşünsel, kültürel unsurların Osmanlı coğrafyası ile ilk temaslarının çoğunlukla bu coğrafyada olması şaşırtıcı değildir. Gelişen ticaret yeni ve daha iyi koşullarda ulaşım ve haberleşme imkanlarının geliştirilmesi anlamında itici bir güç oluşturmuyordu. Bununla birlikte bunlardaki yenilikler ve gelişmeler ticaret hayatına olumlu olarak geri dönüyordu. Gerçekten de, özellikle 1880'lerin sonlarına doğru şehir fabrikalar ve atölyelerle dolmuştu. Demiryolu ve telgraf şebekesinin gelmesi de bu konuda hayati önem taşıyor.

Ne var ki şehrin zenginleşmesi, özellikle de nüfusunun yapısı göz önüne alındığında, gelecekte Osmanlı mevcut yönetimi ve siyasi yapısı için ciddi sorunlar oluşturacak sosyal huzursuzlukları da beraberinde getirecekti.

Bu noktada, şehrin nüfus yapısı, dönemin gelişmelerini anlayabilmek bakımından büyük bir önem arz eder. "Az çok güvenilir tek kaynak olan 1831 sayımının ve büyük ölçüde öznel tahminlerde bulunan konsololar ve gezginlerin sağladığı verilerin ışığında"³ Selanik'in 19. Yüzyıl'daki nüfusunu inceleyen Anastassiadou, sayıma göre Selanik'in erkek nüfusunun Tanzimat'tan önceki yıllarda 12.714'e yükselmiş olduğunu, toplam sayımın 4294'ünün Müslüman (yani % 33,7'si) iken, 2758'inin Ortodoks Hristiyan (% 21,7) ve 5670'inin Yahudi (% 44,6) olduğunu;, Yahudilerin Selanik nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturduğu konusunda bütün kaynakların hemfikir olduğu ve gerçek rakam ne olursa olsun, Yahudilerin şehrin önde gelen topluluğunu oluşturduklarını belirtir (2001: 55-56). Böylece Selanik yalnız imparatorluğun diğer Yahudi nüfusu barındıran şehirlerinden değil, dünyada Yahudi nüfusunun bulunduğu tüm şehirlerden de farklılaşıyordu. Veinstein'in "Balkanların Kudüs'ü" diye adlandırdığı (Veinstein, 1999: 14) bu şehirde Yahudiler, azınlık ya da marjinal bir topluluk değil, çoğunluğu oluşturan bir topluluk idi. Buna karşılık, nüfus sayımlarının gösterdiği üzere, Selanik ülkenin hem en az Müslüman barındıran, hem de en az Türk barındıran büyük şehri idi⁴.

Gerçi, Osmanlı yönetimi açısından ileride ciddi sorunlar yaratacak olan şey,

3 Örneğin, Selanik'i 1842'de ziyaret eden tarihçi Fallmerayer, kentin Samariya adını almasını öneriyordu çünkü orada toplam 70.000 kişilik nüfusun 36.000'i Yahudi'ydi. 1882 tarihli bir okul klavuzuna göre, 1870'de Selanik'te yaşayan 90.000 nüfusun 50.000'i Yahudi, 22.000'i Türk ve dönme ve 18.000'i Rum'du. 1880'e kadar, Selanik'in Hristiyan (Ortodoks) nüfusu 15.000 kişiyi aşmadı. Yaklaşık 10.000 kişiye ulaştığı dönem olan 1714'ten sonra, nüfusun ikiye katlanması bir buçuk yüzyıl aldı. Yine de bu oran Yahudi ve Müslüman nüfusun genelini altında kaldı. Buna karşın 1880'lerden itibaren sıçramalarla artmaya başladı.

4 1885'te yapılan bir başka nüfus sayımında tesbit edilen 30.000 müslüman, şehrin toplam nüfusunun % 34'üne karşılık geliyor; 1908 Jön-Türk devrimi sırasında ise Selanik nüfusunun % 27'sinin Müslüman olduğunu tahmin ediliyor (Georgeon, 1999: 77).

şehirdeki farklı toplulukların nüfus yoğunluğunun dağılımından çok, nüfusun ekonomik gücünün dağılımıydı denilebilir. Zira ekonomik gücün dağılımı, nüfusun topluluklara göre dağılımı ile hemen hemen doğru orantılı idi. Şehirde Yahudi ve Hristiyan nüfusun ekonomik üstünlüğü söz konusuydu ve bu durum ileride Müslüman Türk nüfusunu yönetime karşı ciddi bir muhalefete götürecekti.

Bu topluluklardan Yahudiler, henüz 16. Yüzyıl'da Selanik'i Balkanlar'ın ekonomik merkezi haline getirmişlerdi ve bono, kredi mektubu, sigorta sözleşmeleri, üreticilere önceden ödeme yapmak gibi ticari yöntemler kullanmaktaydılar.

Hristiyanlara gelince, çoğu Ortodoks Rum olan Selanik Hristiyanlarının sözü edilen dönemdeki yaşamlarını etkileyen en önemli olay kuşkusuz, 1821'de Yunan Devleti'nin kurulmasıydı. Bu tarihten itibaren şehirde zaten Yahudiler ve Müslümanlardan sonra gelen Hristiyan nüfusu göçler nedeniyle daha da azalmaya başladı. Buna rağmen 1850'den sonra şehirde kalan Rumlar, Yahudiler ile birlikte şehrin ekonomik kalkınmasına katıldılar ve Yahudiler ile birlikte bankacılık, ticaret ve sanayi sektörlerine egemen oldular.

O kadar ki, imparatorluğun genelinde hüküm süren Müslüman-gayrimüslim hiyerarşisi Selanik'de gayrimüslimler lehine farklılaşmıştı. 1820'lerde henüz yirmili yaşlarında olan Selanikli Hayrullah İbn Şinasi Mehmet Ağa, anılarını yazdığı layihasında kentteki Rumların kilise çanlarını çaldıkları, at üzerinde sokakta dolaştıkları, güzel giysiler giydikleri ve bir Müslüman geçerken kaldırımdan inip yol vermediklerini şaşkınlıkla anlatırken, Mazower bunların oradaki gayrimüslim nüfuzunun derecesini gösterdiğini belirtir (2007: 179).

Başta Yahudiler ve Hristiyanlar olmak üzere gayrimüslim topluluklar, şehirdeki Müslüman Türklere birçok alanda izleyebilecekleri örnekler oluşturuyordu. Şehirdeki modernleşmenin somut göstergeleri ve gayrimüslimlerin zenginliğinin göstergeleri Müslüman Türk nüfusun gözleri önünde idi. Moustopoulos, modern şehirleşme ve mimariye dair örnekler verirken, eski binaların yıkılıp yerlerine neoklasik tarzda yeni binalar yapıldığını, Avrupa'da ve birçok Fransız hocanın ders verdiği Sanayi-i Nefise Mektebi'nde okumuş yerli-yabancı mimarların, şehrin yeniden yapılanmasında oldukça etkili olduğunu, bu dönemlerde şehrin zenginliğinin önemli göstergeleri olarak "büyük Yunan ailelerinin harika ve dillere destan villalarının" ortaya çıktığını, yine birçok yabancı okullar, fabrikalar kurulduğunu anlatır (1999).

Mithat Şükrü Bleda anılarında, Talat Paşa'nın şehirdeki Rumlar, Bulgarlar, Ermeniler ve Türklerin ticaretlerini, dükkanlarını ve evlerini karşılaştırdığını ve her seferinde en "ilkel" durumda olanın Türkler olduğunu anlatırken, Georgeon bu konuda Selanik'teki muhalifler açısından özgürlük ve ilerleme gibi kavramların soyut kavramlar olmadığını; muhaliflerin bunların somut örneklerini her geçen gün gözleriyle gördüklerini ve bunun, onların Türkleri gayrimüslimlerin seviyesine çıkarmak için, siyasal sorunların ötesinde çözülmesi gereken ekonomik ve sosyal sorunlar olduğunu kavramalarına imkan sağladığını belirtmekteydi (2009: 123).

Gayrimüslimler modernleşme sürecinde, ekonomik güçlerinin de yardımıyla, Avrupai düşünsel ve kültürel değerlere de sahip çıkıyor, Avrupa dillerine, öğrenim ve

fikirlerine, okullar kurarak, gazeteler çıkararak destek veriyordu. Böylece bu dönemde, Avrupalı değerler Selanik'in her yerinde yayılmıştı. Mazower bu durumu, Selanik'in İstanbul'un çekim kuvvetinden kaçarak, Avrupa'yla kârlı bağlantılar kurması olarak tanımlamaktadır (Mazower, 2007: 237) .

Bir yandan Selanik'in gayrimüslim burjuvazisinin ticari kaygılarla gelişmeye zorladığı, diğer yandan Osmanlı'nın kendisinin merkezi yönetimi güçlendirmek için geliştirmeye çalıştığı ulaşım ve iletişim imkanları da, bu dönemde Selanik'in Osmanlı'ya yabancılaşma sürecini oldukça hızlandırmıştır.

19. Yüzyıl'ın ilk yarısında bir mektubun Selanik'ten Paris'e gitmesi, Roma Çağı'nda olduğu gibi bir ay sürerken, ikinci yarısına gelindiğinde bu süre buharlı gemiyle yaklaşık iki haftaya, demiryoluyla ise altmış üç saate düşmüştü. Yine bu dönemde kentin İngiltere, Avusturya, İtalya ve İstanbul'la da telgraf bağlantısı kurulmuştu. Tüm bu gelişmeler, sosyal huzursuzluklarla da birleşince önemli siyasi sonuçlar doğuracaktı. Selanik'te doğan ve Osmanlı'nın sonunu hazırlayan en büyük iç muhalefetin, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, güçlü örgütlenmesinde ve iktidar karşısındaki zaferinde telgrafın önemini, Talat Paşa'nın "hemen hemen bütün telgraf istasyonları denetimimiz altındaydı" sözüyle yinelemekte fayda var (Kutay, 1983: 204).

Selanik gazetesi (*Selanik*), işte bu siyasal, ekonomik ve sosyal koşullar altında yayım hayatına başladı.

Selanik Gazetesi (1869-1874)

Gazete⁵, 1869'dan 1874'e kadar, Osmanlı taşra hükümeti tarafından, Jacop Uziel'in editörlüğünde Türkçe, Ladino, Rumca ve Bulgarca olmak üzere dört dilde yayımlandı. Mazower, gazetenin kurucusunun 1869-1871 tarihleri arasında Selanik Valisi olarak görev yapan Mehmed Sabri Paşa olduğunu belirtmektedir (Mazower, 2007: 326.). İlk sayısı 21 Şubat 1869 tarihine rastlar. Gazete, Selanik Merkez Vilayet Matbaası tarafından basılıyordu. 41 cm ölçüsünde basılan gazete, başlangıçta iki sayfa, sonrasında üç sayfa olarak yayınlandı ancak arşivdeki eksikler nedeniyle kaçınıcı sayıdan itibaren üç sayfaya çıkarıldığı tespit edilememektedir. Yayım periyodu haftada bir iken, onuncu sayıdan itibaren haftada ikiye çıkarıldı. Onuncu sayıda bu konu şöyle ilan edilmekteydi (*Selanik*, 25 Nisan 1869, sayı 10, s. 19.):

Matbaamız için Avrupa'dan ısmarlandığını ve vürudunda gazetemiz sahifesinin tevsi' olunacağını mukaddema vaad ve ilan eylediğimiz makine bu defa vasıl olmuş ve gazetemizin her bir noksanını bi'l-ikmal umumun karin-i nazar-ı hoşnudiyeti olacak bir surette çıkarılması ikdam-ı mesaimizden bulunduğundan bedel-i mukarrerine bir şey zam olunmamak ve şimdilik yine bu cerimede çıkarılmak üzere bundan böyle haftada iki defa yani beher perşembe ve pazartesi günleri ihracı kararlaştırılmış olup...

Gazete, aynı nüshasında artan ihtiyaçlar nedeniyle "müretteplik ve litoğrafçılık" yapması için "İslam, Rum, Bulgar ve Yahudi çocuklarından on üç ila on yedi- on sekiz yaşları arasında ikişer neferin" gazetede çalıştırılmak üzere alınacağını duyurmaktadır. Yayın düzeninde meydana gelmiş olabilecek aksaklıklar göz ardı edilerek yapılacak basit

5 Gazeteye, Milli Kütüphane süreli yayınlar arşivinden ulaşmak mümkündür.

bir hesapla, dört yüzün üzerinde sayının yayımlanmış olduğu tahmin edilebilmekte, ancak arşivlerde gazetenin yalnızca ilk yüz seksen sayısı ile 288. ve 381. sayıları bulunmaktadır. Bir sonraki sayıda (*Selanik*, 28 Nisan 1869, sayı 11, s. 1.) gazetenin haftada iki kez çıkarılması dönemin ihtiyaçları ve gazetecilik anlayışı açısından değerlendirilmekte, “hükümetimizin tercüman-ı lisanı ve vukuat-ı zamaniyenin delaili” olarak tanımladığı gazetelerin, hem halkı eğittiği, hem de yöneticilere, kendi ülkelerinde ve dünyanın diğer yerlerinde neler olup bittiğine dair onları haberdar ederek, iyi bir yönetim için yol gösterdiği, “terakkiyatla şöret bulan milletler”in gazete okuyanlar olduğu, velhasıl böyle bir zaman-ı terakkiyede bir dakika bile boş durmayıp çalışmak ve medeniyete sevk eden efkârı daha ileri doğru” götürmek gerektiği” söylenmektedir.

1 Ocak 1870 tarihinde çıkarılan 78. sayıda (*Selanik*, 1 Ocak 1870, sayı 78, s. 157.) “müşterilere hıdmet” adlı yazıda, hükümetin uygulamaya koyduğu emirlerin yayımlanması görevini yerine getirmek ve okurlarına olaylar hakkında bilgi vermek arzu ve maksadıyla bazı fedakarlıklar yapıldığı, büyük miktarda kağıt siparişi edildiği ve gazetenin de firmasını büyüttüğü ilan edilmektedir.

Gazeteye gelen bir mektup (*Selanik*, 11 Nisan 1869, sayı 8, s. 15-16), zamanın şartları içerisinde gazetenin ne kadar önemli bir araç olduğu ve ayrıca Selanik’in dört lisan üzere yayımlanmasının da bu “nifak” ortamında Osmanlı’nın bütün milletlerinin ittifakı ve beraberliği anlamında ne kadar değerli olduğundan bahsetmektedir. Selanik bu yazıyı aynen yayımlayarak altına “ne büyük himmet, ne güzel nasihat” diye not düşmüş ve devam etmiştir: “Ey vatandaşlar! Bu nasihatlerin her birisi bize göre bir servet ve saadettir. Kadr-ü kıymetlerini bilelim. Vakti fevt etmeyerek ittihad-ı efkârın menafiinden istifade eyleyelim. İleri gidelim. Ve sahib-i mektubun himmetine çok çok teşekkürler edelim”.

Gazetenin fiyatı ilk sayısında “bir seneliği altmış, aylığı otuz beş, üç aylığı yirmi kuruşa ve nüshası altmış parayadır” şeklinde ifade edilmekte ve eklenmektedir: “Taşralar için posta ücreti zam olunur”. Abone olmak isteyenlerin ise doğrudan doğruya matbaaya müracaat etmeleri istenmektedir. Dönemin birçok gazetesi için geçerli olduğu gibi, Selanik için de gazetenin ulaşılabilirliği, dağıtım koşulları, ne kadar okunduğu, tirajı, abonelik sayısı gibi okur kitlesinin niceliği ve niteliğine dair somut veriler bulmak oldukça güçtür. Bununla birlikte farklı zamanlarda, farklı konumlarda, halktan kişilerin, yerel, çevredeki ya da merkezdeki çeşitli kademelerde yöneticilerin gazeteye göndermiş olduğu yazılar, gazetenin okunurluğu hakkında ipuçları vermektedir.

Koloğlu vilayet gazetelerinin bölgeye merkezi yönetimin kararlarını sağlıklı yansıtma görevinin dışında asıl yararlarını özetlerken, “basımevi için gereken yatırımın devletçe yapılması özel girişimcileri büyük masraflar yapmaktan kurtarmış ve sadece baskı masrafını ödeyerek yayın yapma olanağına kavuşturmuştur” demektedir (Koloğlu, 2006: 33). Nitekim Selanik taşra yönetiminin “hazine-i celile”den bağımsız çabalarından bahsedilen gazetenin ilk sayısında, gazetenin masraflarının yerel memurlar, il yöneticileri, zenginler ve yardım konusunda istekli kişilerden sağlandığı belirtilmektedir. Biraz ileride de “vali-yi vilayet devletlü paşa hazretlerinin” gazeteye himmetlerinden söz edilmektedir. Bununla birlikte, henüz 32. sayıda görülen bir yazı (*Selanik*, 14 Temmuz 1869, sayı 32, s.

1), dönemin hemen hemen bütün gazeteleri için önemli bir sorun olan ekonomik sorunların, Selanik'i de zorladığını göstermektedir. Yazıda matbaanın henüz kuruluş aşamasındaki masraflarının “servet sahiplerinden” gelen yardımlarla, matbaa çalışanlarının masraflarının ise aboneliklerden elde edilen gelirlerle karşılandığı belirtilmektedir. Gazete bu noktada masrafların karşılanması ile ilgili olarak detaylı bilgi verirken “millet-i Museviye”ye sitem etmektedir. Şöyle ki belirtildiğine göre, gazetenin İslam, Rum ve Bulgar dillerinde çıkarılan nüshalarına yine bu milletlerden yapılan abonelikler, bu diller için kullanılan memurların masraflarına kifayet ederken, gazetenin kurulmasından önce Musevi halkının ileri gelenlerinin abonelik konusunda verdikleri vaatleri sözde kalmış ve bu milletten ancak elli beş kişi gazeteye abone olmuşlardır. *Selanik*, bu gidişle Musevi dilinde çıkarılan nüshanın artık çıkarılamayabileceğini “üzüntüyle” belirtirken, yine de Musevi milletin böyle bir hizmetten geri kalmak istemeyecekleri ümidindedir.

Bir başka yazıda gazete, Üsküp Sancağı'nın Selanik'e bağlanması üzerine Üsküp Mutasarrıflığı'na gazeteye abone olmaları teklif edildiğinde red cevabı alınması üzerine teessüflerini iletmekte, gerçi halihazırdaki abonelerin gazeteyi devam ettirmeye yetecek ekonomiyi sağladığı fakat asıl üzüntülerinin zamanın bir ihtiyacı olarak gazeteden mahrum kalmaları olduğunu belirtmektedir (*Selanik*, 19 Mart 1870, sayı 99, s. 1).

Bir başka örnekte (*Selanik*, 21 Kanun-i Evvel 1870, sayı 169, s. 1), Kesendire Kaymakamı'nın teşvikleriyle bu kazadan kırk kişinin gazeteye abone olduklarını haber veren ve teşekkür eden bir yazı, döneminde gazeteye ve gazeteciliğe yüklenen anlamları göstermesi bakımından değerlidir. Yazıda vilayetler teşkilinin “terakkiyat” (ilerleme, yükselme, gelişme) ve “ıslahatın” (düzeltme, yenileşme, reform) gereklerinden biri olduğu gibi, gazetenin de memlekete hizmet eden bir araç ve asrın da ihtiyaçlarından biri olduğu, gazete aracılığıyla halkın iç ve dış haberleri aldığı, çeşitli duyurular, uyarılar ve ilanlardan haberdar olduğu anlatılmaktadır. Nitekim Kesendire Kaymakamı Behzat Efendi'nin çabalarıyla ve

...muttasif olduğu gayret-i vataniye icabınca lazıme-i şan-ü insaniyet ve medar-ı feyz ve saadet olan terakkiyat-ı medeniyye telahuh-ı efkara ve telahuk-ı efkar ise teati-i ahbar ve âsâra mütevakkıf olduğunu ve gazetelerin dahi bu sıfatı haiz vatan ve hükümetin tercüman-ı efkar ve delail-i emvar ve ahbarı olup neşriyat-ı vakıası terakki maksadından ibaret bulunduğunu bazı zevata layıkıyla anlatmasıyla...

Kesendire'den kırk bir kişi gazeteye abone olmuştur.

“... ziraat ve heraset ve ticaret misüllü zevad-ı nafia ile derdest olunabilecek havadis-i dahiliye ve hariciyeyi şamil olarak ...” yayımlanan gazetenin, haber odaklı bir yayım politikası izlediği söylenebilir. Çeşitli konulardaki oldukça yüklü miktarda haberin yanında, yine farklı konulardaki makalelere çok daha az sayıda rastlanmaktadır. Her bir sayfa üç sütun halinde düzenlenmiş, haber ve makaleler konularına göre vilayet haberleri, iç haberler, dış haberler ve ilanlar olmak üzere dört ana başlık altında verilmiştir. “İlanat” bölümü, 101. sayıdan itibaren gazeteye eklenmiştir. Özellikle “vukuat-ı umumiye” ve “Vukuat-ı Hariciye” bölümlerindeki haber ve makaleler, çoğunlukla İstanbul'daki yada yurtdışındaki gazetelerden aynen alıntılanmış, özetlenmiş ya da çeviri olarak verilmiştir.

“Vukuat-ı Vilayet” başlığı altında yangın, fırtına, nehir ve çayların taşması, sel, kuraklık, çekirge istilaları gibi çeşitli doğal felaket haberleri, salgın hastalıklar, kıtlık,

ölüm, yaralanma ve cinayet haberlerinin yanısıra, yol, demiryolu ve telgraf hattı yapımlarından, gemi ve trenlerin geliş-gidiş saatlerinden, şehir ve kasabaların bütçeleri, pazar ve panayırlara ilişkin haberlerden, yerel idarelerin icraatlerine, bölgedeki okulların sınavlarından, ödül törenlerine kadar geniş bir yelpazede birçok farklı konuda haberler verilmektedir. Bunlardan başka gazete bu bölümde önemli bir toplumsal işlev de görmekte, birçok haberde il genelinde çeşitli nedenlerle tahrip olmuş yollar, köprüler, ibadethaneler, çeşmeler, okullar gibi kamusal yapılardan, örneğin pazar yerlerinin küçüklüğü, sokak aydınlatmalarının veya temizliğinin yetersizliği gibi birçok konuda yerel idareleri haberdar etmekte ve göreve çağırmaktadır. Bazı durumlarda halktan kişilerin de gazeteye gönderdikleri mektup yada telgraflarla yerel idarelere ihbarda bulunduğu görülmekte, bu da gazetenin halk tarafından okunduğu ve toplumsal bir işlev gördüğü hakkında ipucu vermektedir.

Bunlardan başka vilayet haberleri içerisinde, bir kazadaki harap olmuş cami için yardım toplandığı, yangın, fırtına, nehir ve çayların taşması, sel gibi çeşitli felaket haberleri, salgın hastalıklar, yoğun kar yağışı nedeniyle bazı köylerde zahire kıtlığı yaşanması, açlıktan dolayı hastalık ve ölümlerin artması, çok sayıda büyük ve küçük baş hayvanın telef olması, yazın yağmur yağmaması nedeniyle hayvanlar için gerekli zahirenin bulunamaması, bazı çiftçilerin hayvanları satışa çıkarması, saman fiyatlarının çok fazla artması gibi haberler de önemli sayıdadır.

Yine gazeteye bir vatandaşın gönderdiği ve bilhassa Ramazan ayı dolayısıyla izdiham yaşanan Hamza Bey Camii'nde camiye ve cemaatin ayakkabılarını koruyan kimse olmadığından hırsızlık olayları yaşandığı ve bu yüzden cemaatin ayakkabılarını camiye sokarak camiye kirlettiği yolundaki şikayetini belirttiği ve evkaf müdüründen sorunun çözülmesini arz ettiği mektubu (*Selanik*, 19 Teşrin-i Sâni 1870, sayı 162, s. 1), sözü edilen gazete, vatandaş ve yönetimler arasındaki ilişkiye dair örneklerden biri olarak verilebilir. Yine vilayet haberlerinden dönemin sosyal yaşantısına dair ipuçları yakalamak mümkündür. Örneğin gazetenin dördüncü sayısında yer alan bir haberde, gazetenin “Yahudice mütercimi” Hayim Şalom Efendi'nin Türkçe ve Fransızca öğrettiği otuz kişinin topluca gazeteye abone oldukları belirtilmekte, bu öğrencilerden yaşları beş ila on arasında değişen dört çocuğun vilayet idare meclisince bu dillerden konuşturulmak, yazdırılmak ve gazete okutulmak suretiyle sınava çekildiği ve sonuçta başarılarından ötürü “memnuniyet layihası” ile ödüllendirildikleri anlaşılmaktadır.

“Umumi” haberlere bakıldığında, ülke genelinde vefat, tayin, atama ve yükselmeler, yasal düzenlemeler, ziyaret haberlerinin öne çıktığı görülmekte iken, “hariciye” haberleri (dış haberler) bölümünde ise, gazetenin dış basını da takip ettiği, zaman zaman bazı dış kaynaklı gazetelerden çeviri haberler yayınladığı dikkati çekmektedir. Örneğin bunlardan birinde, *Times* gazetesi Osmanlı Devleti'ni “fünun-ı tabiiye, fen ve mimaride dahi Avrupa usul ve kanunlarına tatbik-i hareket eylemekte” olduğundan “azim bir muvaffakiyete nail olmak”la övmektedir. Hariciye haberlerine bir başka önemli örnek, Yunan devletinin zırhlı bir savaş gemisini ordusuna kattığına ve donanma gücünü bu gemiyle büyük ölçüde arttırdığına dair bir haberdir ki, dönemin uluslararası endişelerini yansıtmaktadır. Başka bir sayısında gazete, Fransa'nın Prusya'ya savaş ilan ettiğini duyurmakta (*Selanik*, 13 Temmuz 1870, sayı 129, s. 2) ve bu tarihten itibaren gazetenin içeriğinde “Vukuat-ı

Hariciye” bölümünün yoğunluk kazandığı, Almanya ile Prusya arasındaki gelişmelere geniş yer verildiği gözlenmektedir.

Gazetenin bir diğer bölümü, daha önce de sözü edildiği gibi, ilanlar bölümüdür. Bu başlık altında çeşitli ihale ve hayvan, makina gibi çeşitli malların müzayede veya satışıyla ilgili duyurular, hayvan, kantar ve bakır, kil gibi maddelerin “rüsümüne” (vergi, vergilendirme) dair ilanlar, iflas duyuruları, kitap, bağ bahçe malzemeleri, doktor ve ilaç reklamları bulunmaktadır.

Bunlardan başka ilanlar bölümünde dikkati çeken bazı örnekler olarak, dördüncü sayıda çocukların aşıltilması üzerine ya da üç yüz seksen birinci sayıda “mahkeme-i ticaretten iflasına karar verilen Fesçi Topuz Mustafa'nın alacaklıları ile ve diğer işleri ile ilgili verilen karar ve uygulanması hakkında”, bağ ve bahçeler için imal edilmiş tulumbaların nereden alınabileceği hakkında ilanlar görmekteyiz. Aynı sayıda “hanımlara ve bazı meslek gruplarına yardımcı olacak dikiş makinasının” tanıtımı, kampanyası ve nerden alınacağına dair ilan, gazetenin özel reklamlar için de bir mecra olarak kullanıldığını göstermektedir.

Tüm bu içerik yerel ve merkezi otorite ve Osmanlı'nın iç ve dış siyaseti ile uyumludur. Esasen Selanik yalnızca bazı iç ve dış haberler üzerine küçük yorumlar yapmış, bu yorumlarda da Osmanlı vatandaşlığını, siyasi-idari otoriteyi eleştirmeden sorgusuz sualsiz itaati⁶ savunmuştur. Birçok haber yada makale siyasi-idari otoriteye dua ve övgülerle doludur. Çok sayıda örnekten biri olarak, Basiret adlı gazeteden alıntılanan “Hükümetlerin Ahseni” adlı yazıda (*Selanik*, 12 Mart 1870, sayı 97, s. 194) siyasi otoritelerin sahip olması gereken olumlu özellikler sıralanmış, ardından Osmanlı hükümetinin tüm bunlara sahip olduğu belirtilmiştir.

Bir başka örnekte gazete, Manastır ile Selanik arasında yapılan yol ile ilgili olarak hükümeti ve yerel idareyi “yolun vaad edilen tarihte bitirilmediği, bunun da hükümet ve ahalinin gayretsizliğinden kaynaklandığı” şeklinde eleştiren *Ceride-i Havadis*'in 1174. sayısında yayımlanan bir mektuba cevap vermekte ve hükümeti ve yerel idareyi savunmaktadır. Selanik, bu ithamların “evham” olduğunu, yolun zamanında bitmemesinin sebebinin hasat zamanında işçilere izin verilmesi olduğunu ve yolun en kısa zamanda bitirileceğine inandıklarını belirtmektedir (*Selanik*, 10 Temmuz 1869, sayı 31, s. 1).

Gazetenin Anlatımıyla 1869-1872 Yılları Arasında Selanik ve Osmanlı

Goethe'nin Faust'undan öğreniyoruz ki (Berman, 2006: 65) modern insanın kendisini dönüştürebilmesinin tek yolu, içinde yaşadığı bütün fiziksel, toplumsal ve ahlaki dünyayı bütünüyle, kökten dönüştürmektir. İşte modernleşme döneminin gazeteleri bu dönüşüm

6 Bir örnek olarak 1 Kanun-i Sâni 1870 tarihli 78. sayıda 155. sayfada yer alan “vatandaşlar” başlıklı yazı “saltanat-ı seniyyenin her yaptığı vatandaşın hayrınadır, sebat edilmelidir” demektir: “Bizleri selim-i terakkiyyenin birinci payesine erişdiren ruz firuz ki veli nimet bi minnetimiz şehinşah muadelet – efendimizin erike-i salatanaat osmaniyeye cülusları yevm mes'adet buruzidir işte olar azizden beri merkez saltanat-ı seniyyeden ina' – umumun mazhar adil ve refahı olarak nice icraat ve ıslahata mazhariyetini gördük ve görmekteyiz işte metbu' müfhimimiz efendimiz daima bizleri şah-rah terakkiyata sevk ediyor bizlerde hemen hükümetin her bir evamirinin tamamı hüsn telkisini ve ecbe-i zimmet tabiiyyet ve memlukiyyet tanıyıp o tarik fevz ve necata gitmeliyiz ve hükümet seniyyenin her bir icraatının hakkımızda mahzen nimet ve adalet olduğunu bilip teslimiyyette sebat etmeliyiz.”

konusunda önemli bir misyon üstlenmişlerdi. Çoğunlukla modernleşmeci elitin elinde bulunan gazete-dergi yayıncılığı, bu fiziksel, toplumsal, düşünsel, ekonomik ve siyasal dönüşümün hem lokomotifini, hem de tüm bu değişimlerin kendilerinden okunabileceği araçlar idi.

Modernleşme ruhunun gazetelerin her bir satırında görülen en baskın karakterinin, geçmişin ve geleneğin hemen her alanda reddi ve bir başka uygarlığın zaferinin kabulü olduğu, bilinen bir gerçektir. Bu reddetme çoğu zaman öyle açıktan açığa ve keskin bir şekilde değildir; ancak siyasetten ekonomiye, ticaretten ziraate, eğitimden dine kadar her alanda ifade edilenler, sahip olunanın artık eskidiği, artık yeni bir düzenin kurulageldiği ve bu düzenin de kaynağının “Batı” olduğu şeklindedir. Doğu uygarlığı “ihtiyarlamış, eskimiş, köhnemiştir”; buna karşılık Batı ise, yükselen bir uygarlıktır.

Aynı karakteri *Selanik*'de de görmek mümkündür. Üçüncü, dördüncü ve beşinci sayılarda devam eden bir yazıda (*Selanik*, 7 Mart 1869, sayı 3, s. 1.; *Selanik*, 14 Mart 1869, sayı 4, s. 1.; *Selanik*, 21 Mart 1869, sayı 5, s. 1), dönemin, kendisini Avrupa ile karşılaştıran, O'na öykünen, birçok noktada zayıflıklarını kabul etmiş Osmanlı'sını görmek mümkündür:

Avrupalılar dağlardan kayalardan mahsul almaktadırlar. Bunlar ise ilimsiz olmaz. Bunları yaptıran ulumun ilerlemesidir. Biz şimdi kayalıktan mahsul aramayalım ve eğirip dökümünün tahsilatını sonraya bırakalım. Çünkü birden bire biz de Avrupalılara tevfik-i hareket edelim derken rüştü-i ameli ortasından sarmaya başlayarak dolaştırır da kerre hayrette kalırız. Onun için şimdi esbab-ı saireyi ikinci dereceye bırakalım. Bize daha evvel lazım olan şey ziraattir. Gayreti belimize takalım. Gayretin menbaı cehaletten kurtulmaktır. Kurtulalım! Cehaleti def edecek vesail okumaktır. Okuyalım! ...” ve devam eder: Tarladan beklediğimiz mahsulü alamayınca tevekkülü bahane edip, ona dayanmayalım. Önce çalışalım, sonra tevekkül edelim.

Öyle görünüyor ki, birçok noktada “geri kalmışlığını” kabul etmiş olan Osmanlı, kendini hemen her alanda yenilemeye çalışmaktadır. Siyasal ve idari yenilikler *Selanik*'de de kendini hissettirir. Birçok yazıda ve haberde, modernleşen yerel ve merkezi yönetimlerin yeni örgütlenmelerine ve şehircilik çalışmalarına dair bilgiler bulmak mümkündür. Bunlar arasında yerel yönetim birimlerinin kurulması, bunlara memur atamaları, belediye hizmetleri gibi birçok konuda haberler ve yazılar görmek mümkündür⁷.

“*Selanik*” başlıklı, *Selanik*'in nüfusu ve şehrin ekonomik, sosyal özelliklerinin ele alındığı bölümde anlatılan imar çalışmaları ve şehrin Avrupalı bir görünüme kavuştuğu dönemlere dair gelişmeler, yine aynı adlı gazetede zaman zaman yer bulmaktadır. Bunlardan birinde de şehrin “adeta Avrupa'nın meşhur şehirleri gibi olacağı” müjdelenmektedir. Habere göre, çeşitli belediye arsalarının müzayedesinden elde edilen gelirler, şehirde yeni bazı bina inşaatlarına aktarılmış, örneğin yeni ve büyük bir hastane ile rıhtım inşa edileceği detaylarıyla belirtilmiştir (*Selanik*, 8 Kanun-i Sâni 1870, sayı 80, s.1.).

Selanik'te bulunan Hasib Paşa'nın oğlu Hakkı Bey tarafından *Selanik* Gazetesi matbaasına gönderilen bir mektup (*Selanik*, 4 Kanunievvel 1869, sayı 72, s. 1), şehir genelinde sözü edilen imar çalışmaları ile ilgili gözlemlerini yansıtmaktaydı. Hakkı Bey daha seneler önce ziyaret ettiği ve pek perişan bir halde gördüğü *Selanik*'i yıllar sonra tekrar ziyaret ettiğini ve bu kez her tarafının yeni yollarla çevrilmiş olduğunu, eskiden

⁷ Örneğin, padişah tarafından her il ve kazaya bir belediye kurulması kararı üzerine, *Selanik*'de de belediyelerin kurulması ve belediye meclislerine tayinlerin yapılması haberleri için bakınız; *Selanik*, 25 Nisan 1869, sayı 10, s.1.

gezilemez derecede kötü olan çarşı ve pazarların tertemiz olduğunu, sıhhat ile ilgili konulara çok dikkat edildiğini, bilhassa çöplerin toplanmasına özen gösterildiği, sahil kesiminde yeni yapılmakta olan rıhtımın gipta edilir bir yapı olduğunu memnuniyetle belirtmekte ve vilayet valisi Sabri Paşa'ya vilayete sağladığı bu terakkiyat için teşekkür ve minnetlerini sunmaktadır.

Bu tür haberlere bir diğer örnek, yine *Selanik*'te görülen, Ustrumca Kasabası'nda kurulmuş olan belediye meclisi tarafından çarşıların ilişigindeki mevkilere gaz fenerleri yerleştirilmesi kararı alındığına dair haberdur. Gazete, adet olduğu üzere, bu haberi de vatan için hizmette bulunanlara övgü ve duayla bitirmektedir (*Selanik*, 29 Haziran 1870, sayı 125, s.1).

Yalnız yerel idareler ile ilgili değil, merkezi idare ile ilgili gelişmeler de, gazetenin içeriğine çokça yansır. Diğer herşeyde olduğu gibi, bu konularda da Avrupa merkezlilik ve Avrupa'ya öykünme görülmektedir. Bir örnekte, *Selanik* padişaha ve hükümete övgülerle Orman Nizamnamesi'nin kabul edildiğini haber vermekte ve nizamnameyi aynen yayımlamaktadır. Nizamnamenin giriş bölümünde ormanların şimdiye kadar korunmaması ve herkesin ormanlardan gelişi güzel tasarrufunun olması sebebiyle büyük zararlar görülmesi üzerine bu nizamnamenin hazırlandığı belirtilmekle beraber, ormanlarla ilgili olarak yasal düzenlemeler ve uygulamada da model olarak Avrupa'nın seçilmiş olduğu görülmektedir: "...Çünkü Avrupa'ca ormanların muhafazası emrinde müttehiz ve merî olan usûl ve kavâid-i fenn-i mahsûsa müstenid olduğundan bizde dahi o usûle riâyet olunmasının lüzûm ve ehemmiyeti sâbit olarak birkaç sene evvel Avrupa'dan orman alemine âşinâ mühendisler celbiyle burada bir orman mektebi ve bir de orman meclisi teşkil kılınmış ve mekteb-i mezkûrda hayli şakirt dahi yetiştirilmiştir" (*Selanik*, 20 Nisan 1870, sayı 106, s.1).

19. Yüzyıl'da imparatorluğun önemli sorunlarından biri, modernleşme dalgasının hukuka yansıyan yönü ile diğerleriyle eşit bir statü kazanan ve birçok konuda eskisine göre daha fazla hak talep eden gayrimüslim tebaanın⁸ idaresiyle ilgiliydi. Bu sorunun önemli bir kısmını himaye ve tabiyet sorunu oluşturur. Nitekim, 18. Yüzyıl'dan itibaren Osmanlı gayrimüslimleri, çeşitli devletlerin himaye ve tabiyetine girmeyi talep eder olmuştu. Bunu talep edenlerin amacı, kapitülasyonlardan yararlanarak Osmanlı kanunlarının kendileri üzerindeki yükümlülüklerinden kurtulmaktı. Söz konusu devletler ise, bunu Osmanlı üzerindeki nüfuzunu arttırabilmenin bir aracı olarak kullanmışlardır. Sorunu 18. Yüzyıl boyunca mali boyutlarıyla ele alan Osmanlı, 19. Yüzyıl'da Yunanistan'ın bağımsızlığı, Cezayir'in Fransa tarafından işgali ve dünyadaki nüfus hareketliliği gibi sebeplerle artık algısını hukukî boyuta taşımıştır. Tam da gazetenin yayımlanmaya başladığı 1869 yılına rastlamak üzere, bu sorunla ilgili olarak Osmanlı, Tabiyet Kanunu'nu çıkardı. Nitekim, gazete haberlerinde himaye ve tabiyet sorunlarının günlük yaşama yansımalarını okumak mümkündür. Örneğin, gazetenin 21 Şubat 1869 tarihli ilk nüshasında, Selanik'teki tebaadan

8 Burada "gayrimüslim tebaa" ifadesi bilinçli bir şekilde kullanılmış; yanlış bir şekilde kullanılan "azınlık" ifadesinden kaçınılmıştır. Zira, "azınlık" kavramı merkezi devletlerin ortaya çıkması ile doğan nisbeten yeni bir kavram olup, imparatorluklardaki sosyal yapılanmayı açıklamaz. İmparatorluklar merkezîyetçi değildir ve etnik, dinsel, dilsel bütünlükle ilgilenmezler. Azınlık kavramının ortaya çıkması ise, bu bütünlüğün bozulması sonucu "farklılıkların" belirmesidir, ki bütünlüğün bozulduğu kanısı ancak merkezi bir devlette oratay çıkacaktır. Bknz; Baskın, Oran, Türkiye'de Azınlıklar: Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama. (3. baskı) İletişim Yayınları, İstanbul: 2006.

komisyona başvurup “tabiyet-i hakikiyesi tahkik kılınanların mikdarı”nın üç yüz yetmiş iki kişiyi bulduğu, bunlardan yüz on üçünün Yunan tabiyetinin onaylandığı ve topluca Osmanlı pasaportlarını iade ederek Yunanistan tabiyetine girdikleri belirtilmektedir.

Ulusalıcı, ayrılıkçı hareketler tehlikesi karşısında bir yerel yönetim organı olarak gazetenin duruşu elbette net idi. Osmanlı vatandaşlığı çerçevesinde tüm tebaasını kucaklayan bir yönetim adına konuşuyordu. Genel olarak verilen mesaj, Osmanlılık üst kimliği altında ülke bütünlüğünün korunması yönündedir. Örneğin, *Selanik*’te yayımlanan “Osmanlı çocuklarının topuna birden nasihat” adlı yazı (*Selanik*, 29 Kanun-i Evvel 1869, sayı 77, s. 1), Osmanlılık bilincinin ifadesi idi. Ayrıca Tanzimat döneminin yönetimde, muamelede eşitlik anlayışının da izlerini bu yazıda görmek mümkündür:

Ey vatanımız beşiginde beslenip büyüyen yavrular, birbirinizle güzel güzel düşüp kalkın birbirinize kötü gözle bakmayın ben Müslümanım sen hristiyansın ben yahudiyim sen çingenenin deyi birbirinizin başına kakmayın, çünkü topunuz bir vatanın evladı ve bir büyük ve merhametli padişahın kul ve kölesisiniz. Bir kere düşününüz, bir efendinin ayrı ayrı millet ve mezhebden dört beş kölesi olsa....

Bir şey vermeyip hepsine verdiği bir derece de olsa ve cümlesine evlad gözüyle bakıp ayrı tutmasa elhasıl ortada birbirini çekemeyecek bir şey bulunmasa o kölelerin karındaş gibi geçinmeyip birbirlerine kötü gözle bakmaları yakışır mı? Elbette yakışmaz. İşte bunun gibi kul ve kölesi olduğumuz padişahımız efendimiz hazretleri “nazarımda tebamin ayrı gayrısı yoktur. İslamı camide hristiyanı kilisede yahudiyi havrada tanırım” buyurdu. Ve bu hristiyandır bu yahudidir demeyip içlerinden akıllı ve işe yarar olanları ayırarak rütbeler memuriyetler nişanlar verdi. Hâlâ da veriyor ve bundan sonra dahi verir böyle olunca evvelki gibi sokaklarda Hristiyan çocuklarını taşa tutmak ve Yahudi ve sair millet çocuklarını kara ve çamura boğmak yakışmaz ve bunun gibi Hristiyanlarla Yahudi çocuklarının dahi islam çocuklarını ortaya almaları ve Hristiyan ve Yahudi çocuklarının dahi birbirlerine yan gözle bakmaları münasib olmaz.

Görüldüğü gibi gazete, her türlü dinsel, mezhepsel ayrımı reddederek, Osmanlı yönetimi altındaki herkesin, bir babanın çocukları gibi, aynı değerde ve birbiriyle eşit olduğunu söylüyordu. Bu noktada, modern anlamda vatandaşlık, eşitlik ve adalet kavramlarının üzerinde durulduğu dikkati çekmektedir.

Aynı yazının devamında, modernleşme döneminin en çok tartışılan konularından birine, daha değinilmektedir: “Lisan meselesi”. 19. Yüzyıl’ın ikinci yarısı Fransızca başta olmak üzere yabancı dillerin öğretildiği, çoğunluğu yabancı modern eğitim veren okulların yükselişte olduğu dönemdir. Bu dönemin en yoğun tartışmalarından biri, Osmanlı vatandaşlarının kendi yerel dillerini öğrenme ve kullanmaları hakkındaki tartışmalar olmuştur. Bu tartışmalarda da Osmanlılık fikrinin izlerini görmek mümkündür. Bir örnekte görüldüğü gibi *Selanik* bütün gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarına Türkçe’yi öğrenmeleri gerektiğini nasihat ediyordu:

Ey Hristiyan ve Yahudi çocukları! Size nerede doğduğunuz büyüyörsünüz deyü sorulsa Osmanlı memleketinde dersiniz ve kangı padişahı tanırırsınız denilse Osmanlı padişahının kul ve kölesiyiz daha doğrusu Osmanlıyız dersiniz. Doğru söylersiniz; lakin Osmanlısınız da niçün Osmanlıca söylemez ve okuyup yazmazsınız denilse acep ne dersiniz elbette utanırsınız hem de utanmalıdır içinde padişahımız bir memleketin ve gölgesi altında bulunduğumuz bir büyük padişahın lisanını öğrenmemek size ayıp değil midir bir kaçınız bir yere geldiğiniz vakt tercüman ile mi görüşeceksiniz? Yazık size yazık! Eğer Fransızca, İngilizce, Nemçece okumaktan vakit bulamıyoruz dersiniz özrünüz kabahatinizden büyük olur. Çünkü bulunduğu memleketin lisanını ve okuyup yazmasını öğrenmeden başka dilleri öğrenmek akıllı kârı değildir; vakıa anların da lüzumu vardır lakin evvel Osmanlıca’yı öğrenmeniz lazımdır. Eğer mekteplerimizde Osmanlıca okutmuyorlar dersiniz inanmayız, çünkü sizin baba ve analarınız fena olmanızı istemezler. Eğer bazılarınız baba ve analarımızın buraları düşündükleri bu kadar dersiniz

Osmanlıca okumağa heves ettiğinizi hükümete bildiren sizi Osmanlı mekteplerinde okuturlar ve yahud mekteplerinize ayrıca hocalar gönderirler. Elhasıl sizi okuttururlar. Sözün kısası mademki topunuz Osmanlısınız ilk önce Osmanlıca öğrenmenizden başka lisanları öğrenmeğe kalkışmak.. (*Selanik*, 29 Kanun-i Evvel 1869, sayı 77, s. 1).

Bununla birlikte gazetenin, sadece ilgili haber ve yazılarının niceliğine bakarak bile, hem muhtemelen yayımcısının da bir Yahudi olması, hem de yayımlandığı coğrafyanın nüfus yapısı sebebiyle, Yahudiler hakkında daha “duyarlı” davrandığı söylenebilir. Bunun en ilgi çekebilecek örneklerinden birinde konu, Yahudilerin başka coğrafyalarda neredeyse bin yıllardır maruz kaldıkları, “kan iftiraları”dır.

Sözü edilen yazı (*Selanik*, 5 Mart 1870, sayı 95, s. 1), *Terakki* adlı gazeteden alıntılanmış bir resmi beyanatın suretidir. Yine bu gazetenin önceki bir sayısında verilen, Yahudilerin bu günlerde çocuk çaldıklarına dair haberler resmi makamlar tarafından yalanlanmaktadır. Gazete bu noktada “suizan” üzere hareket edilmemesi konusunda halkı uyarmaktadır. Zira, bu nedenlerle zaman zaman Yahudi milletinden kimselere karşı haksız muameleler görülmektedir. Örneğin küçük bir Müslüman kızın lağım akıntısından atlayarak geçmesine yardım etmek için kolundan tutan bir Yahudi, çocuğu kaçırıyor denilerek darb edilmiş; bir başka durumda çarşıda gezen bir Yahudi'nin sırtında bir büyük torba taşıdığı üzere çarşı esnafının bazılarının hücumuna uğradığı ve torbasında çocuk kaçırdığı iddia edildiği belirtilmektedir. Böylece bu türlü “uygunsuz” söylenti ve zanlara göre Yahudilere karşı düşmanlık ve baskı yapılmasına hükümetce kesinlikle müsaade edilemeyeceği ve bu türlü davranışların kanunlar çerçevesinde cezalandırılacağı ilan edildiği belirtilmektedir.

Bir başka örnekte (*Selanik*, 5 Şubat 1870, sayı 88, s. 1), Yahudilerin Hamursuz Bayramı'nda⁹ diğer milletlerin çocuklarından kaçırıp, bunları iğneli fiçiya atarak kanlarını çıkardıkları ve bu kanla hamur mayaladıklarına dair söylentilerle ilgili olarak gazete bu kez *Mümeyyiz* adlı bir başka gazeteden alıntı yapmaktadır. *Mümeyyiz* de “zihab-ı bâtlı” olarak adlandırdığı bu söylentiler üzerine hükümet tarafından bir resmi ilan yayımlandığını haber vermektedir. Bu ilanda belirtildiği üzere, “bazı kendini bilmezlerin” bu tür yalan ve söylentilerle Yahudilere karşı yakışsız davranışlarda bulunmaya cüret etmeleri halinde şiddetli tedbirler alınacağı beyan edilmiştir. *Mümeyyiz* bundan başka Yahudilerin tarihten beri Avrupa'da ve Rusya'da karşılaştıkları kötü muamelelerden bahsetmekte, bununla birlikte Osmanlı Devleti nezdinde ise Yahudilerin diğer milletler gibi, onlarla eşit mertebede olduklarını, bunun ise ibret alınması gereken bir durum olduğunu belirtmektedir.

Diğer alanlarda olduğu gibi ekonomi alanında da bütün odaklanma, “terakkiyat” konusu üzerinedir. Bu noktada kıyas noktası ise, yine Avrupa'dır.

Selanik'in *Basiret*'ten alıntılanmış “Dikkat” adlı bir yazıda (*Selanik*, 29 Kanun-i Sâni 1870, sayı 86, s. 2), yine Avrupa'nın eğitim-öğretim ve sanayi alanında ne kadar ileri gitmiş olduğu belirtilirken, Avrupa'ya yetişmenin eldeki imkanlar sayesinde mümkün olduğu, ancak çok çalışılması gerektiği söylenmektedir. Böylece, ülkede yetişen ürünler ve imal edilen mallar ile Avrupalılara “bile” üstün gelmek ve onları bu malları almaya muhtaç bırakmak mümkün olabilecekti.

⁹ Hamursuz Bayram (Pesah Bayramı); Antik dönemdeki Yahudilerin Mısır'da kölelikten kurtulmalarının anısına kutlanan bayramdır. Detaylı bilgi için bkz; Benjamin Blech, *Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik* (çev. Estreya Seval Vali), Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, 2. baskı, İstanbul 2003.

Gazeteye göre ekonomik anlamda “terakkiyat” noktasında temel gerekliliklerden biri ziraattir ve ziraatin de geliştirilebilmesi için halkın çeşitli yollarla teşvik edilmesi gerekmektedir. Buna karşılık halk da “aklını başına alıp” bu çok verimli toprakları imar edip, düşmanlarına karşı durmalıdır.

Yine ziraat ve toprakların verimli bir şekilde değerlendirilmesi konusunda da didaktik bir dille üreticilere tavsiyelerde bulunulmaktadır. Bu yazıların tipik örneklerinden birinde (*Selanik*, “Erbab-ı Sanayi ve Zürra Gayret”, 31 Kanun-u Evvel, 1870, sayı 171, s. 1) gazete “Ey heyet-i muazzama-i devlet-i Osmaniyeyi terkib ve teşkil eden erkan ve memurîn ve zîr-i destan-ı hilafet-penah olan Muhammedi ve İsevi ve Musevi efrad-ı milel ve akvam” diye yine tüm Osmanlı vatandaşlarına seslenmektedir. Yazının devamında sanayi ve ticaretin geri kalmışlığının nedenleri şu şekilde belirtilmiştir: Sanayi ve ticaretin ilerlemesine fikir adamları iki özür ve engel beyan eder: Biri eğitimin yokluğu, diğeri ise Avrupa’daki fabrikaların imal ettiği mallara karşı Osmanlı sanatkarlarının bunların benzerlerini üretememeleridir. Avrupa’da bir süreden beri devam eden karışıklıkların, Osmanlı halkı için Avrupa’yı sanayi ve ticarete yakalayabilmek adına bir fırsat olduğu belirtilmektedir. Bu durumda Osmanlı üzerindeki atâleti atarak çokça çalışmalı ve üretmelidir. Özellikle de bu gayretleri Osmanlı askerine bir kat daha kuvvet vermek üzere kullanmak, geçmişte Bağdat’ın fethedildiği gibi devlete büyük faydalar getirecektir.

“Emr-i celil-i ticaret-i menba-ı cism-i servettir” (*Selanik*, 16 Haziran 1869, sayı 24, s. 1) adlı bir başka yazıda da ticaretin çeşitli bakımlardan faydaları anlatılmaktadır. Yazıda ticaretin kişisel ve toplumsal servet bakımından faydalarından önce, ahlaki boyutları ele alınmaktadır. Buna göre, güzel ahlaklı toplumlarda ticaret iyi bir şekilde işlerken, ticaretin itibar gördüğü toplumlara da bakıldığında bu toplumların da güzel ahlaklı toplumlar olduğu görülür; çünkü ticaret, bir güzel ahlak işidir. Aynı şekilde ticaret toplumsal ve toplumlararası barış unsurudur. Ticari ilişkiler nihayetinde dostluk ve barış ilişkilerini getirir. Bildiğimiz anlamıyla ticaret bir para ile alışveriş işi gibi görünse de, aslında insan ömrü her türlü bir alışverişten yani ticaretten ibarettir. Zira hayat, insanın her türlü ihtiyacı için bir mübadele, değiş tokuş alanıdır. Bu şekilde “mübadele” hem insanların hem de toplumların ihtiyaçlarının karşılanabilmesi açısından faydalı olduğundan öte, bir zorunluluktur. Yazıda Adam Smith’in sözlerine de yer verilmekte, insanın asıl mülkünün çalışma ve gayreti olduğundan beden gücünün de asıl servet olduğu şeklindeki ifadesi de hatırlatılmaktadır.

“Ziraatin cemiyet-i beşeriyece lüzumu” (*Selanik*, 4 Haziran 1870, sayı 118, s. 2) adlı bir başka yazı ise, yine dönemin ekonomide “terakkiyat” düşüncesi ile uyumlu olarak ve yine eğitici-öğretici bir üslupla, tarihsel örneklerle tarımın uygarlıklar için önemini anlatmaktadır: İnsanın sonsuz ihtiyaçlarından en önemlileri, hayatını devam ettirebilmesi için gerekli olanlardır. Bunların da başında beslenme ihtiyacı gelir ki, bu nedenle insan varolduğundan beri ziraat de varolmuştur. Ayrıca bir ülkede eğer ziraat gelişirse diğer herşey de gelişir. Hükümetlerin kuvvetlenmeleri veya mahvolup gitmeleri de ziraatin ilerlemesi veya geri kalması ile olur. Bununla birlikte sadece üretmek de yetmez. Nüfusun hızla artması ancak toprakların aynı kalması nedeniyle, artık az topraktan daha fazla ürün elde edebilmek ilmini de geliştirmek gerekmektedir. Bu nedenle ziraat artık bir sanat, hüner ve bir ilim dalı olmuştur. Bir çiftçi artık farklı ilimlerden birçok şeyi bilmek

zorundadır. Bu da yetmez, ziraatte “terakki” edebilmek için makine, hayvan ihtiyacının karşılanması, bunun için sermayesi yoksa “az bir faizle akçe tedarik edebilmesi mümkün olmalıdır”. Burada, İslami ekonomik sistemde haram olarak kabul edilen faizin, hem çiftçilere, hem de hükümete açık olarak ziraati teşvik yöntemlerinden biri olarak sunulması dikkat çekicidir. Yazının devamında bir özeleştiri de yapılmaktadır: “Ziraat bu kadar önemli bir iş olmasına rağmen, biz bunun ilmini Rumların ataları Romalılardan bugüne geliştirdikleri kadar geliştiremedik. Oysa ki özellikle Yahudilerin ziraate muhabbetleri ve geçmişten beri yakınlık ve ilgileri vardı”. Bu noktada ise, gazetenin Osmanlı kimliği çatisı altında Yahudileri ülke için önemli bir değer olarak tanımlaması ve tüm unsurlarıyla birlikte kendisini “biz” diye tanımlaması önemlidir, ki gazetede bu gibi örneklere oldukça sık rastlanmaktadır.

Nevrekop'tan bir vatandaştan gelen ve Ankara civarlarından tiftik hayvanı getirip yetiştirip tiftik ürettiğini, bu işin inceliklerini anlatan ve bu hayvanların yetiştiriciliğinin hükümet tarafından desteklenmesini talep eden ve dahi bunun memleketin kalkınmasına katkı sağlayacağını belirten bir mektup (*Selanik*, 5 Haziran 1869, sayı 21, s. 1) ile buna benzer diğer birçok mektup, gazetelerin halk tarafından takip edildiği ve geribildirimler de aldığını gösterir niteliktedir. Bu mektuplardan birine örnek olarak, “birkaç zatın imzasıyla vürud eden varakanın suretidir” başlığıyla verilen ve ziraatin önemine dair düşünceler içeren bir mektup verilebilir. Bu mektupta imzası olan vatandaşlar, gazetenin özellikle de tarımla ilgili yazılarını takip ettiklerini belirtmekte ve bu tür bilgilendirici yazılara gazetede daha çok yer verilmesi gerektiğini belirtmektedirler. Mektup sahipleri, Selanik'in verimli topraklarında her türlü mahsulün üretiminin en üst düzeyde olması gerekirken ve üretimin çağın bir gerekliliği olarak iyileşmesi gerekirken, eskisi gibi devam ettiğini görmekten üzgündürler; oysa ki toplumları kalkındıran şey, ziraattir. Örneğin, Kesendire Kasabası halkı birkaç sene öncesine kadar verimli arazilerine rağmen bu araziye ziraatle değerlendirmeyip, balıkçılıkla kıt kanaat geçim sağlamakta iken, devlet teşviki ile arazilerini tarlalara dönüştürüp sağladıkları kazançla hazineye ödedikleri vergiyi bile arttırmışlardır. “Afrerin Kesendireliler gayretiniz berdevam olsun” (*Selanik*, 18 Nisan 1869, sayı 9, s. 1).

Gazete ziraat, ticaret ve zanaatla ilgili bir başka yazı da aynı şekilde, bunların ekonomik gelişme ve toplumsal servet bakımından önemleri üzerinde durmaktadır. Gazeteye göre, ülke toprakları oldukça verimli olmakla birlikte, hakkıyla değerlendirilebilmesi halinde büyük bir servet kaynağıdır; fakat gerek ziraat, gerekse sanayi ve zanaatin Osmanlı'da hakkıyla yürütülmemesinin üç sebebi vardır: Bunlardan ilki, karayollarının ve demiryollarının durumudur. Zira nakliye şartları, ziraat ve diğerleri açısından en önemli şeylerden biridir. İkincisi, kanaat etmektir. Tüketimde kanaat iyi iken, üretimde kanaat iyi değildir. Hep daha fazlası için çabalamak gerekir. Üçüncüsü ise, varlıklı kimselerin varlıklarını ellerinde tutmaları, yatırım yapmamalarıdır (*Selanik*, 1 Kanun-i Evvel 1869, sayı 71, s. 1).

Ekonomik gelişme ve toplumsal servet ve refah bakımlarından ziraatin önemini anlatan ve dönemin bakış açısını yansıtan bir başka örnek “Ekincilik” başlıklı yazıda (*Selanik*, 7 Mart 1869, 3. sayı, s. 1) bulunabilir: Yazıda belirtildiğine göre, dünyada her insan ve her toplum zengin olmayı ister. Bu, insanın yaratılışından gelir. Buna rağmen

dünya fakir insanlarla doludur. Çünkü bu insanlar tembellik, tevekkül gibi bir takım şeyleri kendi kendilerinin zenginliğine engel kılmaktadırlar. Dünyada zengin olmak için türlü sebepler, yollar varken, çoğu kimse kolay yoldan zengin olmanın peşine düşüp, fakirliğe düşer. Oysa ki, zenginlik için çalışmak, çabalamak gerektir. Hatta zengin olduktan sonra da daha fazlasını istemeli, daha fazlası için çalışmalıdır. “Zira komşularımız bize tenbel gözüyle bakıp gülüyorlar. Biz ise hamûle-i gayreti arkamızda taşımakta iken kendimize niçin tenbel dedirtelim. Niçin böyle iftirayı kabul edelim. Bizde ise zekâvet, akıl, gayret komşularımızdan kat be kat ziyâdedir. Ve nûmunesi dahi rençber, dülger, duvarcı, hamal gibi nafaka-i yevmiesini hizmet-i sefiliye ihtiyariyle çıkarmaya çalışanlarımızdır”. Yine bu noktada yazıda ilgi çekici bir tespit söz konusudur: “Be herkes zengin olursa bunlara gördürdüğümüz işi kime gördürürüz diyülürse cevap veririz ki ... boğaz tokluğuna böyle şeylere beyhude dökmekte olduğumuz terlerimizi para kazanmanın esbabı yolunda damlatıp ağır işlerimizde yabancıları yoralım. Biz yorulmayalım”.

Aynı yazı gazetenin bir sonraki sayısında da devam etmektedir: “Mademki biz zekavet, akıl, gayret sahipleri bulunuyoruz niçin zengin olamıyoruz. Evet zengin olamadığımızın sebebi gayrette fütur, akıl ve zekavette kusurumuz değildir”. Bunun sebebi sürekli belirtildiği gibi yine cehalettir: “Avrupalılar dağlardan kayalardan mahsul almaktadırlar. Bunlar ise ilimsiz olmaz”. Umutlu ancak gerçekçi bir şekilde belirtilir ki, yine de bir anda Avrupa'nın ilmine ve zenginliğine ulaşmak mümkün değildir. O halde ilk yapılması gereken şey yine ziraattir: “Bize daha evvel lazım olan şey ziraattır... Gayreti belimize takalım. Gayretin menbaı cehaletten kurtulmaktır. Kurtulalım! Cehaleti defedecek vesail okumaktır. Okuyalım!”. Zira insan okursa alim olur; alim olursa tembellik ve tevekkülle nasıl mücadele edeceğini bilir. Osmanlı bu kadar büyük ve güçlü devlet iken, toprakları ise bu kadar verimli iken ve vatandaşları ise akıl, zeka ve gayret bakımından başka milletlerden geri değil iken, zengin olmak kolaydır. O halde “Uyanalım uyanalım! uyanıp zengin olalım” (*Selanik*, 14 Mart 1869, 4. sayı, s. 2).

Yazının yine bir sonraki sayıda verilen devamında ise, ziraat yoluyla nasıl toplumsal servet elde edileceğinin yolları anlatılıyor. Buna göre, gelişen Avrupa sanayisi hammadde olarak zirai ürüne ihtiyaç duymaktadır. İşte bu ihtiyaç Osmanlı'nın zenginlik çaresidir. Osmanlı, ziraatini geliştirerek ve bol ve kaliteli ürün elde ederek Avrupa'nın hammadde ihtiyacını karşılamaya talip olacaktır. Bu bakımdan örneğin pamuk tarımını ön plana çıkarmak gerekir. Bunun için de yine hükümet teşvik ve desteği gereklidir. Bu destek iki yolla sağlanır: Birincisi ulaşım imkanlarını iyileştirmek; ikincisi ise, çiftçi ve köylünün para ve sermaye ihtiyacını karşılamak (*Selanik*, 21 Mart 1869, sayı 5, s. 1).

Burada örnek olarak verilen yazılar ve verilmeyen diğer benzer birçok yazıdan anlaşıldığı üzere, temel ekonomik faaliyetlerin başında hala tarım, hayvancılık ve ticaret gelmektedir. Özellikle de tarım ve hayvancılıktaki iyileştirmelerin ülkenin topyekün “servet birikimi”ni sağlayacağı düşünülmekte, bunun da yolunun modern bilgi ile donanmak olduğu iddia edilmektedir. Gazeteye göre, Avrupa diğer bütün alanlarda olduğu gibi, bu alanda da bugünkü “üstün” durumunu modern bilgi ve teknolojiyi kullanarak elde etmiştir. Zira daha önce de örnekleri verildiği gibi, artan nüfus karşısında azalan topraklar sebebiyle geleneksel yöntemlerle yapılan ziraat, sermaye birikimi ve artık ürün sağlanması açısından yetersiz kalmakta; bu noktada modern zirai bilgi ve modern tarım

teknolojilerinin kullanımı gerekmektedir. İşte Avrupa'nın asıl üstünlüğü de bu noktada kendini göstermektedir, çünkü Avrupa tüm bu modern bilgi ve teknolojiye sahiptir.

Bununla birlikte görülüyor ki, gazete ve gazeteyi takip eden okur-yazar bir kesim şehrin, ekonomik gelişmesi bakımından avantaj ve dezavantajlarının farkındadırlar. Şehirde pamuk, ipekböceği yetiştiriciliği gibi yeni üretim faaliyetlerine girişilmekte, modern makine ve teknolojiler tarım ve hayvancılıkta kullanılmaya başlanmakta ve tüm bunları yerel ve merkezi idare mümkün olduğunca desteklemektedir.

Özellikle de Osmanlı merkezi idaresinin ekonomik gelişme ve kalkınmanın en önemli unsurlarından olarak kabul ettiği ulaşım ve haberleşme konularındaki gelişmeler, gazetenin büyük bir heyecanla üzerinde durduğu konuların başında gelmektedir. Bu anlamda demiryolları, karayolları, deniz ulaşımı, telgraf ve telefon yapımı için yapılan görüşmeler, anlaşmalar, yurtiçi ve yurtdışından getirilen mühendisler, çalışmaların ne şekilde ve ne hızla devam ettiğine dair haberler sık sık gazete sütunlarında yer almaktadır.

Selanik'in *Latorki* adlı İstanbul gazetesinden alıntılanığı bu yazılardan birinde (*Selanik*, 2 Nisan 1870, sayı 102, s. 2), demiryollarının ve dolayısıyla ulaşımın önemi uluslararası gelişmeler ışığında analiz edilmektedir. Buna göre, Rusya demiryollarını artırıp Hindistan'a yaklaştıkça İngiltere de geri kalmamak için Basra Körfezi'ne kadar demiryolları yapmak üzere harekete geçmiş idi. Ancak, bu ağların Rumeli kıtasındaki parçası henüz eksikti. Bu eksik, Anadolu demiryolu meselesini meydana çıkarmıştır. Gazeteye göre İngilizler, bu demiryolu ağı tamamlanınca on günde İngiltere'den Hindistan'a gidebileceklerini düşündükçe mutluluklarını saklayamıyorlar. Rumeli demiryolu¹⁰ aynı şekilde Osmanlı için de herhangi bir yere hızlı bir şekilde asker ve mühimmat sevk edebilmesi açısından faydalı olacağı gibi, şimdiye kadar yalnızca Rusya ile temas etmiş olan Sırp ve Bosna ahalisi ile diğer Slavlar'ın da Avrupa'nın doğusuna ulaşabilmelerini sağlayacaktır.

Bunun gibi birçok haberde, "Eser-i terakki" (*Selanik*, 1 Şubat 1870, sayı 176, s. 1) olarak anılan demiryolları ile ilgili gelişmeler yakından takip edilmekte; demiryollarının Osmanlı'yı Avrupa'ya yaklaştıracığı ve Rumeli'nin sahip olduğu serveti de istifadeye sokacağı iddia edilmektedir.

Yine aynı yerde bir başka haberde, *Selanik*'ten Yenice'ye kadar bir şose yolun yapımıyla ilgili olarak *Selanik* mutasarrıfı Azatlu Beyefendi'nin saraydan aldığı emir üzerine Yenice kazasına gittiği bildirilmektedir. Başka birçok haberde de yenileşme ve ilerlemenin önemli göstergelerinden biri olarak yol yapım haberlerine rastlamak mümkündür. Yine ikinci sayıda başka bir haberde yeni yapılacak olan demiryollarından bir kolun *Selanik*, Manastır ve Niş yoluyla Belgrat'a ulaşacağı müjdelenmektedir.

Bir başka örnekte, *Selanik*'in verdiği habere göre, Avrupa'da bir süreden beri kullanılagelen "lokomobil"den bir adet İngiltere'den *Selanik*'e sipariş verilmiş, nihayet gelen lokomobil için çalışacağı güzergahın yolları yeniden düzenlenmiş ve lokomobil rihtim inşaatına toprak ve diğer malzemeyi taşımak üzere çalışmaya başlamıştır (*Selanik*, 5 Teşrin Sani 1870, sayı 159, s. 316).

¹⁰ Rumeli Demiryolları hakkında detaylı bilgi için bkz; Vahdettin Engin, *Rumeli Demiryolları*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993.

Ulaşım ve haberleşme dışında, ekonomik “terakkiyat” ile bir şekilde ilişkileridirilen çeşitli alanlardaki teknik gelişmeler de yine, gazetenin ilgilendiği bir diğer konu olarak göze çarpmaktadır. Buna bir örnek, çeşitli teknolojik gelişmelerin insanlığın üretim ve paylaşımına olan katkıları ile ilgilidir. Örneğin, ipek üretiminde kullanılan makinelerin teknolojik gelişmelerle sağlanan üretim gücü, baskı teknolojisinin gelişmesi üzerine, el yazısının yavaşlığından kurtulan ilim dünyasının bilginin yayılması konusunda sağladığı süratin insanlığa faydası, demiryolu ve vapurların keşfi ile insanlığın sağladığı faydalar örnek gösterilmektedir (*Selanik*, 4 Kanun-i Evvel 1869, sayı 72, s. 144).

Bir başka örnekte yine Avrupa kıyas konusudur ve Avrupa’daki fabrikalarda kullanılan gelişmiş teknikler ve makineler sayesinde erkeklerin bile yapmakta zorlanacağı işleri kadınların hatta çocukların bile yapabilir hale geldiğine “şaşmamak gerek” derken, aslında büyük bir hayret, takdir ve öykünme sezilmektedir. Bununla birlikte aslolan yine, Avrupalılar’ın kadın erkek demeden hep birlikte çalışmalarıdır ki, o şöhretli mâmûriyetlerini bu şekilde elde edebilmişlerdir. Yine sanayideki tüm bu gelişmişlik aynı zamanda Avrupa’nın özellikle de zirai ürünlere olan ihtiyacını artırmakta, buna karşılık geniş ve verimli topraklarıyla Osmanlı Avrupa’nın bu ihtiyacını karşılayabilecek potansiyele sahiptir. Bunun için sadece çok çalışmak ve üretmek gerektir (*Selanik*, 20 Teşrin-i Sani 1870, sayı 68, s. 134).

Görülüyor ki, yalnız Selanik şehri için değil, tüm imparatorlukta ekonomik gelişme ve bu konuda Avrupa standartlarına ulaşabilmek, dönemin en önemli motivasyonlarından biridir ve hem şehrin yerel idaresi hem de imparatorluğun merkezi idaresinin eldeki tüm kaynakları bu uğurda adeta seferber edilmiştir. Ancak gazetede yer alan birçok haber ve yorumların verdiği ipuçlarından da açıkça anlaşılıyor ki, Osmanlı, hayatta kalma güdüsüyle birçok şey yapmaya, birçok sorunu aynı anda çözümlenmeye çalışırken, aslında ekonomik olarak bunlara yetememektedir. Ekonomik sıkıntılar halkın yardımlarıyla giderilmeye çalışılmaktadır. Örneğin, Selanik’in verdiği bir haberde (*Selanik*, 21 Şubat 1869, sayı 1, s. 1), orduda modernizasyon çabalarına halktan destek arandığı, vilayet zaptiye alayının yeni silahlar ile teçhiz olunacağı haberiyle gazeteye yansımaktadır. Üstelik bu çabalar adeta ulusal bir seferberlik haline gelmiş gibi görünmektedir. Gerçi gazetede sıkça rastlanan, bölgedeki eşkiyalık olayları haberleri ve bağımsızlık hareketlerinin yarattığı başkaldırıları nedeniyle oluşan tekinsiz ortam düşünüldünce, zaptiyenin modernizasyonunun bir seferberlik haline gelişi anlam kazanmaktadır. Nitekim haberden, bunun iaşesi için bir komisyon kurulduğu ve bu komisyonun da nakdi yardım kabul ettiği anlaşılmaktadır. Gazete, bunun için o ana kadar üç bin lira kadar “iane” veren Selanik’teki memurlar, eşraftan kimseler ve bağış yapmakta birbiriyle yarışan halka teşekkürlerini ve iltifatlarını sunmaktadır.

Şehrin ve gazetenin modernleşme hikayesi yalnız altyapı, mimari, ekonomik faaliyetler gibi somut yapısal alanlarda değil, düşünsel alanlarda da devam etmektedir. Tam burada, dönemin zihinsel yapısını kısa ama yoğun bir şekilde özetleyen bir yazıya göz atmak uygun olacaktır. *Selanik*’in *Basiret*’ten alıntılanadığı “Malûmat-ı Muhtasara” adlı yazı (*Selanik*, 22 Kanun-i Sani 1870, sayı 84, s. 167) medeni olmak ve olmamak konusunu tartışmaktadır. Yazıda medeniyet, yine Avrupa medeniyeti olarak ele alınıyor ve eğitim, bilim ve sanatla ilişkisi kuruluyor. Buna göre okuma-yazma, eğitim, bilim ve sanayiye

getirmekte bunlar da toplumsal serveti ve refahı artırmaktadır. Yazıda belirtildiğine göre, bütün bunlar da şehir yaşamıyla özdeşdir. Bunun karşısına “bedeviyet” konmaktadır ki, cehalet, vahşiyet, fakirlik ve sefalet ile özdeşleştirilmektedir. Bedeviyeti medeniyete dönüştüren şey ise “ilim”dir. Avrupa halkından okuma-yazma bilmeyen yüzde ondur ve bu nedenle de onlarda servet ve refah ve medeniyetin diğer unsurları çoktur. “Artık biz de mümkün mertebe geceyi gündüze katıp esbâb-ı maîşet ve mucib-i refah ve servet olan tahsîl-i meârife çalışalım. Yani okuyup yazalım”. Zira padişah hazretleri okullar, ıslahhaneler, ilim, sanat ve zanaat öğrenilecek türlü türlü imkanlar sunmaktadır. Kıymet bilmek ve çok çalışmak gerekmektedir.

Modern eğitim, bu anlamda sözü edilen “medeniyet”e ulaşmanın en önemli yollarından biri olarak, gazetenin en çok işlediği konuların başında gelir. Avrupa medeniyetini yakalayabilmenin, siyaset ve ekonomide gelişmenin, üretebilmenin, sanatta ilerleyebilmenin, iyi anne-baba olabilmenin, çocuk yetiştirmenin, hatta yıkılmak üzere can çekişen imparatorluğu kurtarabilmenin yolu bile eğitim-öğretimden geçmektedir. Bilgi, her ne şekilde ve hangi konuda olursa olsun kıymetlidir; “ulaşılması gereken”dir.

Bu anlamda Avrupa'nın o gün için hangi ekonomik, toplumsal, ideolojik alt yapısal süreçlerden geçtiği konu bile edilmemektedir. Örneğin, geleneksel esnafın ürettiği mal, Avrupa'nın çoktan beri fabrikalarda, döneminin ileri teknolojileriyle ürettiği mallarıyla kıyaslanır; Avrupa'da fabrikaların ve seri üretim sistem ve teknolojilerinin gelişmesini sağlayan sanayileşme, kapitalizm gibi süreçler söz konusu bile edilmez. Ekonomik yetersizliklerden çok, kültürel yetersizliklere odaklanılır. Avrupa'yı ilerleten, “eğitim ve çok çalışma”dır. Bunun onlarca örneğinden biri olarak, Selanik'te verilen “İlim ve marifetin faide ve lüzumu” adlı yazının küçük bir bölümü, bu anlayışın güzel bir örneğini oluşturmaktadır: “Bizim esnaftan bir sınıfın imal ettiği eşya ile Avrupalıların imal ettikleri eşyada fark vardır. Bunun sebebi bizim adamlarımızın dirayet ve fetaneti onlardan dün olduğundan olmayıp belki Avrupalıların evvela mekatibde okuyup yazıp sonra sanata süluk edişleri bais-i terakki oluyor. Yoksa ebna-yı vatanımızda dahi onlar gibi okuyup yazıp da sanata süluk ederler ise her biri imalinde Avrupalıları fersah fersah geçeceklerinde şüphe olmasın” (*Selanik*, 8 Haziran 1870, sayı 119, s. 238).

Gerçi bilinç, farkındalık ve fiziksel şartlar da değişmektedir. Mektebler çoğalmakta, okuma-yazma bilmeyen kalmamakta, meşhur muallimler gündüz mekteplerinde verdikleri derslerden başka geceleri dahi bedava ders vermektedirler. Gündüz dersine gitmeğe vakit ve kudreti olmayanlar, amele ve fukara takımı bundan istifade ediyordu. Bunların içinde de beceri ve hüner kazanıp milletin ilerlemesine yarayan adamlar yetişmekteydi (“Ulumun Müteessir İntişariyesi”, *Selanik*, 25 Kanun-i Evvel 1869, sayı 76, s. 151), ancak “yalnız devletin yaptığı mektebler ile iktifa edilmemeli erbab-ı fazl ve maarifimiz gayri milliyet ve muhabbet-i vatanileri icabınca efrad-ı milleti talim ve tedrise terğib için işimize yarayacak fûnun ve maarifi tedris ve neşr etmeli tecrübeler göstermeli” idi.

Gazeteler her fırsatta halka öğütler veriyordu. Eğitim de, adeta bir toplumsal seferberlik unsuru idi. Eğitimcilerin tatil zamanlarını bile bilim ve bilginin yükseltilmesine ayırdığı belirtilen bir yazıda (“Hayırhahlık”, *Selanik*, 25 Nisan 1869, sayı 10, s. 20),

geceleri de faydalı kitaplar okunduğu belirtiliyordu: “Siz ne duruyorsunuz, zaman-ı terakki zamanıdır. Baş başa veriniz, istişare ediniz, memleketinizde neşr-i maarif ipinin ucunu elinize alınız”. Sonuçta, matematikten felsefeye, kimyadan coğrafyaya her türlü ilimde ilerlemek konusundaki çabalardan övgü ile bahsediliyordu.

Eğitimin öznesi her gruptan insandı. Tuna Vilayeti ahalisinin Dersaadet ıslahhanesi için yardım topladığını memnuniyetle haber veren *Selanik*, bu ıslahhanelerde çeşitli sebeplerle sokakta kalmış çocukların eğitim altına alınarak serseri dolaşmaktan ve serseriliğin kötü sonuçlarından kurtarıldığını, ve kız çocuklarının da “şurada burada sürtmekten ve hal-i sabavetde (çocuklukta) envayi fahşiyat öğrenmekten kurtarıldı”ğını belirtmekte idi. Bu çocuklar buralarda “maarif, sanayi ve adab-ı insaniye öğrenip isti’dad-ı tabiiyeleri müktezasınca adam” oluyorlardı. Hatta bunlardan bazıları geçen sene olunan imtihanlarda başarılı olmuş, “ikmal-i tahsilat” için Paris mekteplerine gönderilmişlerdi. Gazete bu gibi şeylerin tesiriyle ülkenin başka yerlerinde de ıslahhaneler kurulduğunu sevinçle bildirmekteydi. Buna göre, fakir çocukların başıboş gezmesine izin verilmemelidir. Bunların eğitimleriyle ilgilenmek insani bir görevdir. *Selanik*’te kurulan ıslahhane ile bunlara geçerli sanatlar öğretilmelidir. Böylece ülke medeniyette ilerler (*Selanik*, 4 Nisan 1869, sayı 7, s. 14).

Terakki adlı gazete *Selanik*’in bu haber ve nasihatlerinden oldukça etkilenmiş ki, konuya, Halep Vilayeti’nde de bir ıslahhane yapılması için halkın yardım topladığını haber vererek konuya dahil olmaktadır. Gazete, bu eğitim-öğretim hayırseverlik seferberliğini coşkuyla karşılamaktadır. Yapılan hiçbir yardım boşa gitmeyecek, terakki yolunda bir sermaye olacak ve bu sermaye günden güne çoğalacaktır. Zira bir memlekette zanaat ve sanat ne kadar ilerlerse oraya servet ve bolluk, bereket akar:

... Ey Yanya ve Sivas ve Konya ve Diyarbakır vilayetleri ahalisi! Siz ne yapıyorsunuz? Hani gazeteniz hani ıslahhaneniz? Emsâl ve ikrarınızı görüp de hiç gayrete geliyor musunuz? Sizden başka vilayetler tarik-i terakkide müsabakaya kalkışmış siz seyre mi bakıyorsunuz? Ey azalar! Sizi ahali ihtiyaçlarını müzakere etmek için intihab etmişlerdir.. (*Selanik*, 5 Mayıs 1869, sayı 13, s. 26).

Eğitim konusunda ise, dönemin en önemli sorunsallarından biri okullar konusu olmuş, ülkenin içinde bulunduğu durumun sebebinin eğitimle ilgili sorunlar olduğuna ve ancak eğitimle kurtulabileceğine dair oluşan genel düşünce (Kansu, 2014), özellikle de basın aracılığıyla sık sık ifade edilmiştir.

Daha önce de belirtildiği gibi, Osmanlı’nın eğitim alanındaki reformlarının da temelinde askeri ihtiyaçlar gelmiş, modern anlamda ilk okullar orduya subay, mühendis ve doktor yetiştirmek amacıyla kurulmuştu. Tanzimat öncesinde gelişen eğitim kurumları büyük ölçüde askeri kurumlar iken, Tanzimat’la birlikte sivil eğitim kurumları da gelişmeye başlamıştır¹¹. Bu aşamada darülfünun yani üniversite ile ortaokullar ve ilkokullar kurulmuş, bunların yanısıra medreseler ve her Osmanlı unsurunun kendi dilinde ve çoğunlukla da dini eğitim verdiği geleneksel okulları da devam etmiştir. Tam da bu dönemler medreselerin kapatılıp kapatılmayacağı, Latin harflerinin alınıp alınmayacağı, eğitimin hangi dille yapılacağı, ne tür okullarda hangi derslerin okutulacağı, kızların

11 Detaylı bilgi için bkz; Tarık Soydan, “Osmanlı’dan Cumhuriyet Dönemine Türkiye’de Temel Eğitimin Gelişmesi ve Finansmanı Sorunu”, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 8 (2013), s. 53-73.

eğitiminin hangi seviyede olması gerektiği, kızlarla erkeklerin bir arada mı, yoksa ayrı okullarda mı okutulması gerektiği, eğitimle ilgili problemlerin çözümüne temel eğitimden mi, yüksek öğrenimden mi başlanmasının daha doğru olacağı, anaokullarının gerekli olup olmadığı, eğitim giderlerinin kim tarafından finanse edileceği, din eğitiminin olup olmayacağı veya nasıl olacağı, gayrimüslimlerin eğitiminin nasıl olacağı gibi daha pek çok konunun uzun uzun tartışıldığı dönemler olmuştur¹².

Gazetede çok defalar kasaba ve köylerde yeni açılan okullara dair haberlerde eğitim ve öğretimin önemi vurgulanmaktadır. Bu haberlerin işaret ettiği konu, bir ülkenin mutluluk ve gelişmesinin temelini bilim ve eğitimin yayılması olduğu, bunun da okul sayısının artmasıyla eğitim-öğretim yöntemlerinin reforme edilmesine bağlı olduğudur. Bir yerde eğitim imkanları ne kadar çok ise, halk da o derece hüner sahibi olurdu (*Selanik*, 21 Eylül 1870, sayı 147, s. 294).

Bununla birlikte diğer konularda olduğu gibi eğitim ve okullar konusunda da şehir tüm bilinçli kalkınma çabalarına rağmen yine ekonomik sorunlarla karşı karşıya idi. Okullar konusunu bu kez sorunları itibariyle ele alan bir yazıda (*Selanik*, 12 Teşrin-i Sani 1870, sayı 160, s. 318), şehirde özellikle de okulu olmayan köylerde dahi okul yapımlarının devam ettiği ancak bu okulların en önemli sorunlarından birinin finansman sorunu olduğu belirtilmektedir. Bazı köy ve kasabalarda din adamlarının öğretmenlik yaptığı, özellikle de öğretmenlerin ihtiyaçlarının yeterince karşılanamaması sebebiyle bunların ziraat, ticaret gibi ek işlerle ilgilenmek zorunda kaldıkları, bunun da eğitim-öğretim işlerinin aksamasına sebep olduğu belirtilmektedir.

Söz konusu dönemde eğitim ile ilişkili olarak çokça tartışılan konulardan biri de eğitimin “dili” konusuydu. Resmi dilin yasal olarak düzenlenmesi 1876 yılını bulsa da, *Selanik*'de daha o tarihlerde yayımlanan yazılardan görüleceği gibi, çeşitli Osmanlı unsurları dil tartışmalarından haberdardır ve Türkçe'nin devletin resmi dili olduğu aslında pratikte kabul edilen bir olgudur. Örneğin bu yazılardan birinde, Siroz Hristiyan ve Yahudi tebaasının kendi dillerinde eğitim veren okulları bulunsa da çocuklarını Türkçe okutturabilecekleri bir okulu kendi imkanları ile yaptırarak ve devletten bu okula öğretmen isteginde buldukları ve Dahiliye Nezareti'nden alınan bilgiye göre istedikleri öğretmenin tayinine karar verildiği belirtilmektedir. Yazının devamında gazete, vilayet Rum ve Yahudi ahalisinin yalnızca derdini anlatabilecek kadar Türkçe bildiği, çocuklarının ise artık hiç Türkçe bilmediğini, bunun da sebebinin cemaatlerin kendi okullarında ya anadilleri ya da “ecnebi” dilleri öğretilmesi olduğunu belirtmektedir. Halbuki bir “memleket ahalisinin” kendi hükümetinin lisanını öğrenmesi işlerini yürütebilmesi anlamında bir zorunluluk olduğu gibi, yaşadığı memlekette yabancı kalmaması için gereklidir. Bu nedenle bu memlekette yaşayan birinin Türkçe bilmezken Avrupa dilleri öğrenmesi “garip bir iştir”. Gazete bu ihtarla özellikle de Siroz gayri-müslim ahalisinin bu konudaki talep ve çabalarını tebrik etmekte ve tüm Selanik gayri-müslim halkına aynı

12 Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde eğitim ile ilgili tartışmalar, gelişmeler ve uygulamalar hakkında detaylı bilgi için bknz; Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000 M.S. 2013*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara 2013., Hıdır Önür, “Son Dönem Osmanlı Aydınında Eğitim Tartışmaları”, *International Journal Of Social Science*, 30 (Winter 2014), p. 487-507.; Selçuk Akşin Somel, *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908): İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin* (Çev. Osman Yener). İletişim Yayınları, İstanbul 2010.

çabayı öğütlemektedir (*Selanik*, 19 Teşrin-i Evvel 1870, sayı 154, s. 308).

Gerçi Selanik Rum topluluğu bu yorumlardan alınmış gibi görünmektedir. Nitekim gazetenin bir sonraki sayısında Selanik'te bulunan Rum milleti müteveli katipliği tarafından gazeteye gönderilen bir yazı (*Selanik*, 2 Teşrin-i Sani 1870, sayı 158, s. 314) aynen aktarılmakta, bu yazıda ise *Selanik*'in konu hakkındaki uyarılarının haklılığı tasdik edilmekle beraber Selanik Rumları'nın Türkçe öğrenimi hakkında beş yıl evvelden girişimde bulunduğu ve okullarında Türkçe dersleri verildiği, gündün güne bu konuda ilerleme kaydettikleri belirtilmektedir. Dolayısıyla gazetede yayınlanan haberin ve yorumların Türkçe'nin millet mekteplerinde okutturulması konusunda kayıtsız davranıldığı gibi bir yanılğı yarattığı ifade edilmiş ve gazeteden düzeltme yapılması istenmiştir.

Nitekim gazetenin bir başka sayısında verilen haber, Rumlar'ın itirazlarını tasdik eder niteliktedir. Habere göre, çağdaş gelişmeler çerçevesinde Manastır sancağına tâbi Köprülü Kasabası Bulgar mektebinde bilim öğrenmek üzere bulunan yüzden fazla öğrencinin kaymakam ve yerel memurlar tarafından kendi lisanları ve Türkçe olarak yapılan sınavda “ibraz-ı maharet ve ehliyet eyledikleri” memnuniyetle duyurulmaktadır (*Selanik*, 11 Mayıs 1870, sayı 112, s. 226).

Gazetenin eğitimle ilgisi yalnız bu haberleri ve tartışmaları vermekten ibaret değildir. Gazetenin kendisi bir okul gibi, halkın çeşitli konularda eğitimi konusunu bir misyon olarak kabul etmektedir. Dönemin gazetecilerinden David Fresco, bilgeler, teologlar, sanatçı, işçi, iş adamı, yönetici, inanan, inanmayan, genç, yaşlı, kadın, erkek herkesin gazeteden alacağı önemli derslerinin olduğunu söylüyordu. Modern hayat, gazetelerin rehberliğinde öğretilmesi ve halk tarafından öğrenilmesi gereken pek çok dersi içeriyordu. Bu halde, gazete önemli bir eğitim aracı haline geliyordu.

Selanik de hem dili ve üslubu ile hem de daha önce de sözü edilen yayım politikası ile aynı misyonu yüklenmişti. Gazetenin çok yerde bir öğretmen edasıyla konuştuğunu, okuyucularını eğitmeye, çeşitli konularda bilgilendirmeye çalıştığını görmek mümkündür. Nitekim afyon, mısır, pamuk gibi ürünlerin hangi cins toprakta, hangi hava şartlarında, nasıl ekileceği, ekildikten sonra ve hasat zamanı neler yapılması gerektiği, çeşitli hayvan ve insan hastalıklarının ne şartlarda ortaya çıktığı, bunların tedavisinde kullanılması gereken ilaçların hazırlanması ve uygulanması, hatta gökyüzünde aniden görülen ve kaybolan kızıl ışığın bilimsel olarak açıklanması gibi birçok farklı konuda gazete adeta bir ansiklopedi gibi, bazen birkaç sayıda devam eden bir yazı dizisi halinde, oldukça detaylı bilgi vermektedir.

Bu bilgiler, gündelik hayatın her alanı ilgili olabilir. “Hıfz-ı sıhhat-i beden”in yollarını anlatan bir yazı, evlerin içine hatta vücut bakımı ve giyim kuşama kadar müdahale eder: Oturulup yatılan yerlerin özellikle de soğuk aylarda kapı ve pencerelerin çoğunlukla kapalı tutulduğu zamanlarda sık sık kısa süreli olarak havalandırılması, mümkünse pencerelerin havalandırma delikli olarak imal edilmesi, özellikle de soba kurulu olan odalarda zehirlenmelerden korunmak için havalandırmaya dikkat edilmesi, beden temizliğine dikkat edilmesi, sık sık hamama gidilemiyorsa ılık su ve sünger yardımıyla vücut temizliğinin yapılması, saç ve dişlerin temizlenmesi, giyilen giysilerin

kumaşı hafif ve biçimi mutedil olup vücûda eziyet vermeyecek surette bol” olması ve “âzâ-yı bedeniye'nin harekât-ı tabîyesine mâni” olmaması, hava şartlarına göre ince veya kalın giysiler ve ayakkabı giyilmesi, terletecek kadar ağır giysiler giyilmemesi ve terlenir ise giysilerin değiştirilmesi nasihat edilmekte, özellikle gençler moda'ya uyup vücutlarına zarar getirecek şekilde giyinmemeleri hakkında uyarır (*Selanik*, 20 Nisan 1870, sayı 106, s. 214).

Buna ilginç örneklerden birinde, Selanik'de yayımlanan bir yazıda anneleri emziremeyen ya da vefat etmiş ve sütanne bulunamamış çocukların doyurulabilmesi için “Nemçe kimyagerlerinden bir zatın bazı mevad ilavesiyle tertib etmiş olduğu sütün” tarifini verilmektedir (*Selanik*, 10 Eylül 1870, sayı 144, s. 288).

Hadika'dan alıntılanan “Hıfz-ı Sıhhat-i Beden” adlı bir başka yazıda da bu kez okuyucuya tıbbi bilgiler verilmekte, vücut sağlığını koruyabilmek için az ve hazmı kolay olan yiyecekler yemek, vücuda zararı olan şeylerden uzak durmak, daima hareket halinde olmak gibi önerilerde bulunmaktadır (*Selanik*, 27 Nisan 1870, sayı 108, s. 218).

Bir başka yazıda *Selanik* (*Selanik*, 22 Kanunisanı 1870, sayı 84, s. 167), et yemenin vücudun kuvvetli olması için önemli olması ve Avrupa'da bunun için at eti yemenin adet olduğunu anlatırken, yine de aşırıya kaçılmaması gerektiğini öğütlüyordu. Zira yakın bir zamanda Rumeli civarında bir adamın yüz yirmi yaşında ve akli ve kuvveti yerinde olarak öldüğü ve adamın dâima sebze ve balık yediği, sadece senede bir defa Paskalya günlerinde et yediği ve bu kadar uzun ve sağlıklı yaşamasının da sebebinin bu yemek alışkanlıkları ve vücudunu fazla harap etmemesi olduğu belirtiliyordu.

Ayrıca çeşitli kaza, ölüm, yaralanma haberlerinin ardından yapılan yorumlarda da didaktik bir üslup ile okuyuculara “nasihatler” verilmektedir. Bir örnekte gazete, Manastır'da bir adamın bir fahişe tarafından öldürülmesi olayının sorumlusu olarak gördüğü alkol hakkında halkı uyarmaktadır: İşte sarhoşluk ve kırlara fahişe getirmek gibi “rezil” işler, bu adam gibi kötü bir şekilde ölmesi veyahut katillerinin ömürlerini pranga altında geçirmek zorunda kalmaları gibi sonuçlar doğuracağından, bu olaydan ibret alınması gerekir.

Başka bir örnekte ise gazete, Demirhisarı Kasabası'na bağlı bir köy yakınlarında harap haldeki çeşmeyi tamir ettiren ve yollarını yaptıran kasaba ahalisinden Karagöz Demir Ağa'ya adeta velisi edasıyla seslenmektedir: “Aferin Demir Ağa, işte menfaat-i âmmeye hizmet edenler hem indallah me'cûr ve hem de beyne'n-nâs memdûh olur”.

Bir başka örnekte gazete kimyadan coğrafyaya geçmekte, önceki bir gece güneşin doğmasından bir buçuk iki saat sonra gökte görülen ateş kıvılcığı yüzünden halkın sur dışındaki binaların birinde yangın çıktığını düşünüp telaşlandığı ancak araştırıldığında, bunun yangın olmadığını anlaşıldığını belirtmekte ve bu olayın, halkın anlayacağı bir dille, bilimsel açıklamasını yapmaktadır (*Selanik*, 15 Teşrinievvel 1870, sayı 153, s. 304).

Tüm bu örneklerde, modernleşmenin bir gereği olarak bilgi ile birlikte, pratiklerin, mekan algısı ve sosyalleşmenin de dar, dinsel ve kültürel aidiyete dayalı alanlardan, umumi alanlara doğru genişlediğini görmek mümkündür. Örneğin, Selanik'te (*Selanik*, 16 Teşrinisanı 1870, sayı 161, s. 320) “menafi-i umuma aid” büyük bir hastane inşa

olunacağı haber verilmekte, diğer birçok konu gibi sağlık konusunun da yine “umumi” alanda ve modern gerekler ve modern bilgi çerçevesinde değerlendirilmeye başlandığı görülmektedir.

Bir yandan da tüm bu modern bilgi, teknoloji ve zihiniyetin gazeteler aracılığıyla umumi olarak pazarlandığı görülür. Bunun gündelik hayata yansıyan en somut çıktıları ise, tüketim alışkanlıklarının değişmesinde bulmak mümkündür. Modern tüketim kültürünün önemli bir aracı olan reklamlar, reklamverenlerin ve müşterilerin kimlikleri, alışveriş deneyimlerinin doğası, arz ve talep ilişkileri, pazarlama ve yaşam biçimleri, pazar, market ve dükkan mekanları, coğrafyası ve zamanın çeşitli konularda beklenti ve tanımlamaları hakkında birçok konuda bilgi edinmek mümkündür (Başcı, 2005: 63).

Bu anlamda Açıköz, Osmanlı toplumunda, ithalat ile modernleşme arasında paralel bir ilişki kurar (2008: 428): Osmanlı modernleşmesi arttıkça ithalat da artmıştır, çünkü Osmanlı toplumunun yaşam biçimi ve tüketim alışkanlıkları değişmiş, batılı yaşam biçimi geliştikçe batılıların kullandıkları ve tükettikleri mamül mallar Osmanlı pazarlarında rağbet görmüştür. Avrupa’dan “mübayaa” edilmiş, bazen bir dikiş makinası (*Selanik*, 25 Şubat 1874, sayı 381, s. 4), bazen de bir harman makinası (*Selanik*, 23 Nisan 1870, sayı 107, s. 214) yine bu reklamların konusu olabiliyordu.

Bu çalışmada görülen reklamlarda da göze çarpan, ürünün kendisi ne olursa olsun, menşenin hep Avrupa olmasıdır. Erbab-ı maarifden ve *Selanik* ahalisinden Mahmud Atıf Efendi’nin yirmi altı bin kelime içeren ve bir buçuk beyaz mecdiye olmak üzere *Selanik*’in matbaasında ve İstanbul’da Divanyolu’nda Sarafim Efendi’nin kiraathanesinde satılmakta olan lügatı, Fransızca Lügatı idi (*Selanik*, 11 Nisan 1869, sayı 8, s. 16.; *Selanik*, 18 Nisan 1869, sayı 9, s. 18).

Yine bir başka örnekte Rüşdiye mektepleri ve diğer mekteplerde kullanılmak üzere hazırlanan harita, Amerika kıtası haritası; bir süre sonra tab’ edilmesi planlanan harita ise Avrupa haritası idi. Bu harita da yine “Reşid Paşa merhumun türbesi karşısında Sarâfım Efendi’nin 73 numaralı kiraathânesinde beheri bir lira-yı Osmanîye fûrûht (satma) kılınmakta” idi (*Selanik*, 1 Eylül 1890, sayı 45, s. 90).

Geleneksel yapı ve algıların birçok farklı konu üzerinden tartışılmaya, eleştirilmeye başlandığı görülmektedir. Buna ilgi çekici bir örnek olarak, evlenme adetleriyle ilgili bir yazıda, *Selanik* ve diğer Osmanlı coğrafyasında hemen bütün farklı toplulukların evlenme geleneklerinde ortak yeri olan çeyiz hazırlama adeti, özellikle de maddi durumu iyi olmayan ailelere getirdiği yük bakımından eleştirilmekte, bu gibi adet haline gelmiş yanlış uygulamaların kaldırılması gerektiği belirtilmektedir. Belirtildiğine göre, çeyiz hazırlama ve serme işi artık insanlar arasında bir rekabet ve gösteriş işi haline gelmiştir. Örneğin havlu, örtü, gelin kıyafetleri gibi malzemeler hem gerektiğinden fazla hem de örneğin altın sırma ile hazırlanmakta, bu da ciddi bir israfı sebep olmakta, özellikle de ekonomik durumu iyi olmayan aileler için bir yük veya utanma sebebi haline gelmektedir. Şöyle ki, aslanan bir kişinin kullanacağı ya da giyeceği kadar eşyası olması iken, örneğin sırmalarla işlenmiş fazla fazla eşya israf olduğu gibi, fazla maliyetli olduğu halde bir gün ihtiyaç halinde satılması gerekse maliyetiyle karşılaştırıldığında hiç paraya heba olur. Bu nedenlerle âdet olagelmiş bazı şeylerin akıl mantık çerçevesinde değişmesi icap etmektedir.

Yine yazının devamında belirttiğine göre, hatta bu sebeplerle evlilik çağına gelmiş bazı genç kızlar yokluk ya da başka sebeplerle bu adetler yerine getirilemediğinden evlenememekte, hatta başka çare bulunmadığından evden kaçmaktadırlar (*Selanik*, 7 Mayıs 1870, sayı 111, s. 221).

Gazetenin bir sonraki sayısında “bir zat tarafından mazbatamıza mevrud varakadır” diye yayımlanan bir mektup (*Selanik*, 14 Mayıs 1870, sayı 113, s.125) ise, tartışmanın kamuoyunda yankı bulduğuna işaret etmektedir. Mektubun yazarı, gazetenin konu hakkındaki beyanlarını olumlu bulmakta, hatta idari makamlardan konu hakkında yasal düzenlemeler talep etmektedir. Nitekim bu konularda Osmanlı detaylı yasal düzenlemeler yapacak ve bu düzenlemelerin uygulanması konusunda da ısrarcı davranacaktır¹³.

Sosyal yaşamın en küçük birimi olan aileye dair konulardan biri de, çocuk bakımı, ve terbiyesiydi. Bu konu da, bazen bir makale şeklinde gazetelerde uzun uzadıya ele alınmakta, bazen de bir haber dolayısıyla bir nasihat şeklinde verilmektedir. Bunların bir örneğinde, çocuğun yetiştirilmesinde babanın görevinin yalnızca çocuğun vücudunu korumak ve ona itina göstermek olmadığı, aynı şekilde çocuğun ruhen ve manevi olarak da kuvvetli yetişmesinden sorumlu olduğu anlatılmaktadır (*Selanik*, 21 Temmuz 1869, sayı 34, s. 67).

Bir başka örnekte, Suluca Mahallesi'nde annesi ekmek almaya giden ve evde yalnız kalan sekiz yaşındaki kız çocuğunun, evde yangın çıkması üzerine yanarak öldüğü haberi verilmekte, haberin sonunda ise çocukların korunması, evde ve sokakta yalnız bırakılmaması konusunda uyarıda bulunulmaktadır (*Selanik*, 15 Eylül 1869, sayı 49, s. 97).

Bir başka örnekte ise, Siroz asâkir-i zabtiye bölük ağası muâvinlerinden Kütahyalı Hüseyin Ağa'nın on iki, on üç yaşlarındaki kızını annesinden gördüğü kötü muameleden usanıp babasının silahıyla intihar etmiştir. Bu haber ardına Selanik, çocuk terbiyesi ve evde çocukların ulaşabileceği yerde silah bırakılmaması konularında nasihatlerde bulunur.

“Ağaç yaş iken doğrulur” adlı bir yazı (*Selanik*, 20 Teşrisani 1869, sayı 68, s. 135) ise bir isimli mektup olup, çocukların ilim ve sanatta eğitimi ve ahlaki eğitiminin önemi anlatılmakta, anne-babalar ve hatta kimsesiz çocuklar hakkında da idari makamlar göreve çağırılmakta idi. Mektubun sahibi okula gitmeyen çocukların eğitimsizlikten kaynaklandığını düşündüğü kötü davranışlarını anlatıyordu; bunları önlemenin yolu ise, yine eğitimdi. Çocukların sokaklarda başıboş dolaşmasına izin verilmemeli, çocuklar okullara gönderilmeli. “Hamdolsun öyle bir asr-ı azîzde bulunuyoruz ki hükûmet-i metbûamız dâima bizi bu yola sevk etmekte ve ıslâhımız için pek büyük fedakarlıklar etmektedir”. Cemiyeti terbiye etmek çocukları terbiye etmekten geçer ve bu da eğitimle olur. Okullar ise eğitimin en önemli aracıdır. Kısacası, eğitimin asıl amacı, kişinin bulunduğu durum ve yerde vatana güzel ve faydalı bir şekilde hizmete muktedir kılmaktır. Toplumun genel eğitimi özel eğitimi üzerine inşa edilir. Çocukların aklı, duygusu ve ahlaki

13 Ayrıca bu konuyla ilgili detaylar ve yasal düzenlemelerle ilgili olarak bknz; Yasemin Avcı, “Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Döneminde Otoriter Modernleşme ve Kadının Özgürleşmesi Meselesi”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 21/1-18 (2007).

eğitim ile düzelir. Çocukların eğitiminde gelişme önce okulda ortaya çıkar. Ondan sonra toplum içine gireceğinden baba evinde ve okulda alınan eğitim çok önemlidir (Selanik, 9 Şubat 1870, sayı 89, s. 178).

Sonuç

Selanik, 19. Yüzyıl'ın başından itibaren hızlı bir sanayileşme ve gelişme sonucu imparatorluğun İstanbul'dan sonraki en önemli ekonomik merkezi haline gelmişti. Bununla birlikte, şehrin asıl özgünlüğü, kozmopolit nüfus yapısından ileri gelmekte idi. Sanayi ve ticaretin gelişmesi, nüfusu oluşturan çok çeşitli etnik ve dinsel grupların kapalı topluluk yapılarının çözülmesini beraberinde getirirken, öte yandan toplumsal tabakalar arasındaki farkları belirginleştirmişti. Tüm bunlar bir süredir Avrupa'dan başlayarak Osmanlı topraklarını da etkisi altına alan modernleşme sürecinin belirteçleriydi.

Modernleşme, "bir gelenek yıkma geleneği"¹⁴ olarak ortaya çıktığından itibaren sosyal bilimlerin en büyük çabalarından biri de modernleşmeyi anlamaya, tanımlamaya çalışmak oldu. Bu amaca yönelik olarak iki yüzyıldan fazla bir zamandır oluşan literatür incelendiğinde, en ilkel bir ifadeyle modernleşmenin, geleneksel olandan farklılaşmayı ifade ettiği ortak paydasına ulaşılır. Ve bu farklılaşma da bir değil birçok kaynaktan beslenip, birçok alana yayılmıştı.

Kentleşme ve endüstrileşme ile birlikte gelen uzmanlık ihtiyacı ve daha diğer birçok ihtiyacın, okur-yazarlık ve kurumsal anlamda eğitim-öğretimi doğurduğu, okur-yazarlığın ise, matbaanın da yardımıyla, kitap, gazete, dergi gibi basılı ürünlerin tüketimini kolaylaştırdığı ortamda, sonraki aşamalar ciddi bir toplumsal değişim idi. Bu süreç siyasal, ekonomik, toplumsal ve bireysel hiçbir alanı dışarıda bırakmayacak kadar geniş kapsamlıydı.

Selanik'in de yaşadığı ekonomik, fiziksel değişimler peşinden sosyal değişimleri ve nihayet siyasal değişim isteklerini beraberinde getirdi. Ve bütün bu sürece, kendisi de modern zamanların bir ürünü olan gazeteler şahitlik etti.

Yalnız Osmanlı İmparatorluğu için değil, Türkiye Cumhuriyeti için de özel bir yer olarak tarihe kazınmış bir şehir olan Selanik için, şehir tarihi açısından oldukça detaylı birçok çalışma yapılmış bulunmakla birlikte, bu hikaye hakkında söylenebileceklerin elbette henüz tamamı söylenmiş değildir. Bu çalışma bir şehir tarihi çalışması olarak kurgulanmış olmamakla birlikte, bir şehri, bir dönemde "bilebilmek" ve anlayabilmenin araçlarından biri olarak gazeteyi kullanarak, küçük ancak önemli bir zaman diliminde, bu şehri kendi içinden çıkan bir gazetenin gözüyle ve diliyle okuyabilmeye çalışmıştır.

Gazetenin hitap ettiği kitle, bütün Osmanlı halkı idi. Tanzimat ruhuna uygun olarak, Osmanlı vatandaşlığı ve bu vatandaşlık çerçevesinde ülkenin tüm unsurlarının eşit ve adil muamele göreceği fikri en çok işlenen konulardan biriydi. Dolayısıyla modern olmak siyasal anlamda, "eşit şartlarda vatandaşlık" şeklinde formüle edilmiştir; ki bu da, modern liberal yönetim anlayışını aynen yansıtır.

Yine bu tür bir vatandaşlığın temel ilkelerinden biri de "ortak dil" idi. Gazetede,

14 Harold Rosenberg, *The Tradition of the New*, Horizon Press, New York 1959, s. 81.

eğitim dili ve resmi dil konuları başta olmak üzere “lisan” konusu çokça işleniyor ve yine ayırım yapmaksızın tüm gayrimüslimlere ve Türk olmayan Müslümanlara bir vatandaşlık gereği olarak sunuluyor ve tavsiye ediliyordu.

Gazete, modern politika içerisindeki denetleme işlevini yerine getiriyordu. Birçok örnekte, siyasal eleştirilerde bulunuyor, yerel ve genel düzeyde halkın beklentileri açısından aracılık görevi görüyor, özellikle yerel yönetimleri sık sık kentlerin, kaza ve köylerin sorunları hakkında bilgilendiriyor ve onları göreve çağırıyordu. Bu anlamda örneğin, mimari çalışmaları, kanalizasyon, aydınlatma, yol ve liman yapımları gibi alt yapı çalışmalarını yakından takip ediyor, çalışmaların gidişatı hakkında detaylı bilgi veriyor ve sorunları ve halktan gelen şikayetleri idari yönetimlere haber veriyordu. Gazete için gazetecilik, bu anlamda ve diğer birçok misyonu itibariyle çağın gerekliliklerinden biriydi. Gazete, modern dünyanın önemli bir aracı olarak kabul görmüş, diğer alanlarda olduğu gibi siyasal alanda da görev yapmaya başlamıştı.

Aynı şekilde ekonomik anlamda da modern liberal anlayış ve kapitalist değerlerin öne çıktığı görülür. Bu anlamda en belirgin ölçüt, “terakkiyat” gibi gözükmemektedir. Zira, çok sık bir şekilde tekrar edilen en büyük ekonomik sorun “fakirlik”tir. Bu anlamda “terakkiyat” hemen her örnekte bilgi, bilim, eğitim gibi konularla ilişkilendirilmektedir. Fakirlik ve ekonomik geri kalmışlıkla mücadele edebilmenin yolu, bilimde ilerlemek ve bilgiyi kullanmaktan, bu da çağdaş şartlarda eğitimden geçmektedir.

Gazete, halkı hem eğitime özendirilmekte hem de kendisi bir eğitimci gibi görev yapmaktadır. Arıcılık, ipek böcekçiliği, büyük ve küçükbaş hayvancılık, tarım ürünleri yetiştiriciliğinde dünyanın gelişmiş örneklerinden –pek tabii Avrupa’dan- aldığı ansiklopedik bilgileri okuyucularıyla paylaşır ve onlara bir baba, bir öğretmen edasıyla sürekli olarak çok okumalarını, çok öğrenmelerini ve çok da çalışmalarını nasihat eder. Üretici halk öğrendikçe, bildikçe ve öğrenip bildiklerini uyguladıkça hiç değilse en temel ekonomik faaliyetlerden olan tarım ve hayvancılıkta “terakkiyat” sağlanabilecektir.

Bu nedenle örneğin, hangi toprak türlerinde hangi ürünlerin iyi yetişeceği ya da bir ürünün en verimli şekilde yetiştirilebilmesi için hangi şartların sağlanacağı; arılarda, ipek böceklerinde ya da başka bir hayvanda görülen bir hastalık için hangi ilaçların kullanılacağı; hatta bu ilaçların nasıl yapılacağı gibi oldukça ansiklopedik bilgiler, bazen günlerce süren uzun yazı dizileri halinde sunulmaktadır.

Ekonomik gelişmenin sağlanması konusunda birçok başka örnekte, halk teknik gelişmelerden de haberdar edilmektedir. Yeni geliştirilen ipekcilik makinaları, dokuma tezgahları, tarım aletleri vs. haber konularıdır. Zaman zaman halk, bunlardan elde edilmesi konusunda; zaman zaman da idari yönetsel birimler, bunları halk için tedarik etme konusunda özendirilmektedir.

Birçok örnekte görüldüğü gibi gazete, okuyucuları ile temas halindedir. Halktan veya yöneticilerden gelen mektup ve yazıları paylaşmaktadır. Bunlar çoğunlukla verilen bilgilere teşekkür eder ve dahasını merak ve talep eder niteliktedir.

Bununla birlikte bilimsel bilgiye ve dönemin pozitivist, realist ruhuna oldukça aykırı bir şekilde gazetenin diline yansıyan “romantizm” en çok da bu alanda kendini belli eder. Zira bilimsel bilginin, her derde deva olduğu gibi, ekonomik sorunların da

çözümü olacağı ideali gazetelerde somut karşılıklarını bulmaz. Halka sık sık cahillikten kurtulmaları, çok çalışmaları, çok öğrenip çok bilmeleri tavsiye edilir. Ekonomik ilerleme ile eğitim ve bilimsel bilgi arasındaki ilişki çoğunlukla bir ideal, bir umut şeklindedir; herhangi bir yol haritası, bir proje içermez.

Yine gazeteye göre, ekonomik faaliyetlerin en temel unsurları ulaşım ve haberleşme imkanlarıdır. Bunlar aynı zamanda modern, çağı yakalamış bir ülke olmanın koşullarıdır. Bu nedenle çokça örnekte demiryolları, karayolları, limanlar, telgraf ve telefonun önemi anlatılmakta; bunların yapım süreçleri, yapılan görüşmeler, anlaşmalar, yurtiçi ve yurtdışından getirilen mühendisler, sorunlar, şikayetler yakından takip edilip okuyucuyla paylaşılmaktadır.

Bütün bunların yanında, modernleşmenin sanayi devrimi, kapitalizm gibi temel ekonomik altyapısından henüz mahrum olan Osmanlı, idareci ve entellektüellerinin ihtiyaçlar bakımından farkındalığına ve tüm iyi niyetli çabalarına rağmen, bunları finanse etmekte zorlanmaktadır. Gazetenin de sık sık dile getirdiği teşvikler ve övgüler ya da halktan gelen mektuplar da dikkate alınır, görünen o ki, yol, köprü hatta okul yapımları için ve ekonomik üretimin artırılması, ekonominin geliştirilmesi ideallerine halk da katılmakta, elinden geldiğince destek vermektedir. Daha önce sözü edilen seferberlik havası burada da hissedilir.

Bilgi ve bilmek, cehaletle mücadele etmek gibi konular, hayatın her alanında böylesine her sorunun tek çaresi gibi algılanınca, eğitimin de önemi aynı derecede yükselmektedir. 19. Yüzyıl ortalarına kadar Osmanlı'da eğitim, okuma-yazma bilgisi ile aynı anlama gelirken, artık bilginin içeriği, üretildiği yerler ve üretilme biçimi de sorgulanmaktadır. Modern bilginin uhrevi bilgidan ayrılmaya başladığı görülür. Bu anlamda ilk dikkat çeken şey, seküler okullar konusudur. Birçok örnekte okullarda çocuklara dini dersler yanında dünyevi derslerin de verilmesi talep edilmektedir. Okulların ve eğitim sisteminin eksikleri ve ihtiyaçları belirtilmektedir. Örneğin, bazı köy ve kasabalarda din adamları öğretmenlik yaptığı için çocuklar sadece dini dersler alabilmektedir ya da öğretmenler ihtiyaçlarını karşılayamadığı için ek işler yapmak zorunda kaldıklarından, zaman zaman eğitim-öğretim işleri aksamaktadır. Bütün bunlar “Avrupa standartlarında eğitimi engellemektedir”. Oysa ilk olarak ülkenin çağın gereklilikleri doğrultusunda bilgi ile donanmış, eğitilmiş insanlara ihtiyacı vardır.

Öte yandan gazetelerin kendisi de eğitim-öğretimin bir parçasıydı; her türden bilginin paylaşıldığı bir mecraydı. Daha önce sözü edildiği gibi, bu gazetelerde paylaşılan bilginin konu yelpazesinin ucu bucağı yok gibidir. Çok şaşırtıcı örnekler göstermektedir ki, modern olmak, dış bakımından çocuk terbiyesine, çöllerden kutuplara kadar birçok konuda herhangi bir Osmanlı'nın malumat sahibi olması demektir. Geleneksel toplumlardaki “ihtiyacı olanı bilme”, “bilginin ihtiyaçlar doğrultusunda üretilmesi” durumundan farklı olarak, bilgi için tek gereklilik “merak” halini almış gibidir. “Kutuplarda Bulunan Buzlar İle Buzluklar”¹⁵ hakkındaki bilginin 19. Yüzyıl'ın sonunda Selanik'te ya da Osmanlı topraklarının herhangi bir yerinde yaşayan bir çiftçi, bir ayakkabıcı ya da bir tüccar için ne anlam ifade edebileceği düşünülürse, söz konusu olan, bilginin pratik hayatta işe yaraması veya yaramaması değil, bir bilginin sırf “bilgi” olması ve insanların dünyaya

15 Selanik, 16 Mart 1870 Tarihli, Sayı 98, S. 196.

ve bilimsel bilgiye olan “o uçsuz bucaksız cehaletleri”ni (!) ve açıklıklarını gidermesi anlamında işlevsel olmasıdır denilebilir.

Bilimsel bilgiye dayanan “akıl”, uhrevi bilgiyi de sorgulamaya başlamış; bireyin ve toplumun en özel, en müdahale edilemez alanlarına bile dokunmuştur. Böylece, yaşam bu çerçevede rasyonalist temeller üzerine oturtulmaya çalışılmıştır. Gazetede birçok örnekte, bilimsel bilgi ve kişisel çabanın, dini bir öğreti olarak doğanın kurallarına boyun eğmeyi ifade eden bir kavram olarak “tevekkül”ün önüne geçmeye başladığı görülür. Örneğin, daha önce de sözü edildiği gibi, tarımsal veya hayvansal üretimde modern bilgi ve teknikler sayesinde, doğa şartlarından tamamen değilse bile büyük ölçüde bağımsız bir şekilde gelişme sağlanabilecektir. Kısacası, *Selanik* tam da döneminin ruhuna uygun şekilde Avrupa’dan gelen modern liberal kapitalist değerlerin sıkı bir takipçisi ve taşıyıcısı olarak tarihte yerini alır.

Kaynaklar

Açıkgöz, Ömer, (2008). *Osmanlı Modernleşmesi: İktisadi-Siyasi Dinamikler ve Kırılmalar*. Ankara: Lotus Yayınevi.

Akyüz, Yahya, (2013). *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000 M.S. 2013*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Anastassiadou, Meropi, (2011). *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri: Selanik*. (çev. Işık Ergüden). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Avcı, Yasemin, (2007). “Osmanlı Devleti’nde Tanzimat Döneminde Otoriter Modernleşme ve Kadının Özgürleşmesi Meselesi”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 21, (1), s.18.

Başcı, Pelin, (2005). “Advertising ‘The New Woman’: Fashion, Beauty and Health in Women’s World”. *International Journal of Turkish Studies*, 1, (1/2), s.61-80.

Blech, Benjamin, (2003). *Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik* (çev. Estreya Seval Vali). İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın.

Berman, Marshall, (2006). *Katı Olan Herşey Buharlaşıyor* (çev. Ümit Altuğ ve Bülent Peker). İstanbul: İletişim Yayınları.

Haupt, George; Dumont Paul, (1977). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyalist Hareketler*. (çev. Tuğrul Artunkal). İstanbul: Gözlem Yayınları.

Georgon, François, (1999). ”Müslüman ve Dönme Selanik”. *Selanik: 1850-1918* (çev. Cüneyt Akalın). İstanbul: İletişim Yayınları.

Georgon, François, (2009). *Osmanlı-Türk Modernleşmesi (1900-1930)* (çev. Ali Berktaş). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kansu, Nafi Atuf, (2014). *Türkiye Eğitim Tarihi 1890-1949*. Ankara: Maya Yayınevi.

Koloğlu, Orhan, (2006). *Osmanlı’dan 21. Yüzyıl’a Basın Tarihi*. İstanbul: Pozitif

Yayımları.

Kutay, Cemal, (1983). *Bir Devir Aydınlanıyor: Şehit Sadrazam Talat Paşa'nın Gurbet Hatıraları*. İstanbul: Kültür Matbaası .

Mazower, Mark, (2007). *Selanik: Hayaletler Şehri (Hristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler (1430-1950))*. (çev. Gül Çağalı Güven), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Moutsopoulos, N. C. (1999). “İki Yüzyıl Arasında Bir Kent”. *Selanik 1850-1918*, (çev. Cüneyt Akalın). İstanbul: İletişim Yayınları.

Oran, Baskın, (2006). *Türkiye’de Azınlıklar: Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İhtihat, Uygulama*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Ortaylı, İlber, (2012). *İmaratorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Önür, Hıdır, (2014). “Son Dönem Osmanlı Aydınında Eğitim Tartışmaları”, *International Journal Of Social Science*, 30, s.487-507.

Rosenberg, Harold, (1959). *The Tradition of the New*, New York: Horizon Press.

Somel, Selçuk Akşin, (2010). *Osmanlı’da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908): İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin* (çev. Osman Yener). İstanbul: İletişim Yayınları.

Soydan, Tarık, (2013). “Osmanlı’dan Cumhuriyet Dönemine Türkiye’de Temel Eğitimin Gelişmesi ve Finansmanı Sorunu”, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 8, s.53-73.

Tekeli, İlhan; İlkın, Selim, (1980). “İhtihat ve Terakki Hareketi’nin Oluşumunda Selanik’in Toplumsal Yapısının Belirleyiciliği”, *Türkiye’nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)*. Ankara: Meteksan.

Timur, Taner, (1998). “Osmanlı Mirası”, *Geçiş Sürecinde Türkiye* (der. Irvin Cemil Schick ve Ertuğrul Ahmet Tonak), İstanbul: Belge Yayınları.

Veinstein, Gilles, (1999). *Selanik: 1850-1918* (çev. Cüneyt Akalın). İstanbul: İletişim Yayınları.

Zürcher, Eric Jan, (1999). *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi* (çev. Yasemin Saner Gönen). İstanbul: İletişim Yayınları.

Gazeteler

Selanik, 25 Nisan 1869, sayı 10, s. 19.

Selanik, 1 Ocak 1870, sayı 78, s. 157.

Selanik, 28 Nisan 1869, sayı 11, s. 1.

Selanik, 11 Nisan 1869, sayı 8, s. 15-16.

Selanik, 14 Temmuz 1869, sayı 32, s. 1.

- Selanik*, 19 Mart 1870, sayı 99, s. 1).
- Selanik*, 21 Kanun-i Evvel 1870, sayı 169, s. 1.
- Selanik*, 19 Teşrin-i Sâni 1870, sayı 162, s. 1.
- Selanik*, 13 temmuz 1870, sayı 129, s. 2.
- Selanik*, 12 Mart 1870, sayı 97, s. 194.
- Selanik*, 1 Kanun-i Sâni 1870, sayı 78, s. 155.
- Selanik*, 10 Temmuz 1869, sayı 31, s. 1.
- Selanik*, 7 Mart 1869, sayı. 3, s. 1.
- Selanik*, 14 Mart 1869, sayı 4, s. 1.
- Selanik*, 21 Mart 1869, sayı 5, s. 1.
- Selanik*, 25 Nisan 1869, sayı 10, s. 1.
- Selanik*, 8 Kanun-i Sâni 1870, sayı 80, s. 1.
- Selanik*, 4 Kanunievvel 1869, sayı 72, s. 1.
- Selanik*, 29 Haziran 1870, sayı 125, s. 1.
- Selanik*, 20 Nisan 1870, sayı 106, s. 1.
- Selanik*, 29 Kanun-i Evvel 1869, sayı 77, s. 1.
- Selanik*, 5 Mart 1870, sayı 95, s. 1.
- Selanik*, 5 Şubat 1870, sayı 88, s. 1.
- Selanik*, 29 Kanun-i Sâni 1870, sayı 86, s. 2.
- Selanik*, 31 Kanun-u Evvel, 1870, sayı 171, s. 1.
- Selanik*, 16 Haziran 1869, sayı 24, s. 1.
- Selanik*, 4 Haziran 1870, sayı 118, s. 2.
- Selanik*, 5 Haziran 1869, sayı 21, s. 1.
- Selanik*, 18 Nisan 1869, sayı 9, s. 1.
- Selanik*, 1 Kanun-İ Evvel 1869, sayı 71, s. 1.
- Selanik*, 7 Mart 1869, 3. sayı, s. 1.
- Selanik*, 14 Mart 1869, 4. sayı, s. 2.
- Selanik*, 21 Mart 1869, sayı 5, s. 1.
- Selanik*, 2 Nisan 1870, sayı 102, s. 2.

- Selanik*, 1 Şubat 1870, sayı 176, s. 1.
- Selanik*, 5 Teşrin-i Sani 1870, sayı 159, s. 316.
- Selanik*, 4 Kanun-i Evvel 1869, sayı 72, s. 144.
- Selanik*, 20 Teşrin-i Sani 1870, sayı 68, s. 134.
- Selanik*, 21 Şubat 1869, sayı 1, s. 1.
- Selanik*, 22 Kanun-i Sani 1870, sayı 84, s. 167.
- Selanik*, 8 Haziran 1870, sayı 119, s. 238.
- Selanik*, 25 Kanun-i Evvel 1869, sayı 76, s. 151.
- Selanik*, 25 Nisan 1869, sayı 10, s. 20.
- Selanik*, 4 Nisan 1869, sayı 7, s. 14.
- Selanik*, 5 Mayıs 1869, sayı 13, s. 26.
- Selanik*, 21 Eylül 1870, sayı 147, s. 294.
- Selanik*, 12 Teşrin-i Sani 1870, sayı 160, s. 318.
- Selanik*, 19 Teşrin-i Evvel 1870, sayı 154, s. 308.
- Selanik*, 2 Teşrin-i Sani 1870, sayı 158, s. 31.
- Selanik*, 11 Mayıs 1870, sayı 112, s. 226.
- Selanik*, 20 Nisan 1870, sayı 106, s. 214.
- Selanik*, 10 Eylül 1870, sayı 144, s. 288.
- Selanik*, 27 Nisan 1870, sayı 108, s. 218.
- Selanik*, 22 Kanunisanı 1870, sayı 84, s. 167.
- Selanik*, 15 Teşrinievvel 1870, sayı 153, s. 304.
- Selanik*, 16 Teşrinisanı 1870, sayı 161, s. 320.
- Selanik*, 25 Şubat 1874, sayı 381, s. 4.
- Selanik*, 23 Nisan 1870, sayı 107, s. 214.
- Selanik*, 11 Nisan 1869, sayı 8, s. 16.
- Selanik*, 18 Nisan 1869, sayı 9, s. 18.
- Selanik*, 1 Eylül 1890, sayı 45, s. 90.
- Selanik*, 7 Mayıs 1870, sayı 111, s. 221.
- Selanik*, 14 Mayıs 1870, sayı 113, s.125.

Selanik, 21 Temmuz 1869, sayı 34, s. 67.

Selanik, 15 Eylül 1869, sayı 49, s. 97.

Selanik, 20 Teşrisani 1869, sayı 68, s. 135.

Selanik, 9 Şubat 1870, sayı 89, s. 178.